

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

Runebergs Psalmer

Vid en genomgång av de litteraturhistoriska översiktsverkens uppgifter om Runebergs psalmer märker man att de är behäftade med åtskilliga brister och stundom helt vilseledande. Den som mest misslyckats är Sylwan i Svenska litteraturens historia, ny uppl. 1929, band 2. Det heter där (s. 432): »Runebergs liv förflöt under 1850-talet i samma stilla banor som förut frånsatt ett besök i Stockholm och Uppsala 1857, då han blev livligt hyllad. Under de närmast föregående åren var han medlem av kommittén för utarbetande av ny psalmbok, tog intresserad del däri och lämnade själv en mängd bidrag till förslaget, som t. o. m. kallats för 'den runebergiska psalmboken', och som gav anledning till en nationalgåva till honom.» Man kan nog säga att uppgiften om nationalgåvan är det enda fullt riktiga i denna framställning. Bortser man från den lapsus som daterat Runebergs Sverigebesök till 1857 i st. f. 1851 är uppgiften att han var medlem av psalmbokskommittén »under de närmast föregående åren» ändock vilseledande. Runeberg var ledamot av kommittén även efter 1857, men anmälde 1863 (före slaganfallet) att han på grund av sjukdom icke kunde deltaga i dess arbete. Om övriga uppgifter kan följande sägas: »tog intresserad del däri», synnerligen inadekvat om ett arbete, för vars skull Runeberg helt och hållet lämnade de litterära arbeten med vilka han var sysselsatt och som han betraktade som »en tjänsteplikt, som kunde gälla som laga skäl för utevaro från alla samkväm»,¹ »lämnade själv en mängd bidrag till förslaget», det enda förslag som förelåg vid det avgörande kommittésammanträdet 1857 hade Runeberg utarbetat, »t. o. m. kallats för den runebergiska psalmboken», Runebergs dominerande arbetsinsats gör en sådan benämning helt naturligt, och den förekommer t. o. m. på titelbladet av v. Essen-Kihlmans nedan omnämnda skrift.

I den kommentar till Runebergs psalmer som ingår i Svenska Vitterhetssamfundets och Svenska Litteratursällskapets i Finland skriftserier har jag i inledningen givit en redogörelse för det runebergiska psalmboksförslagets tillkomst och utformning.² Där föreligger alla nödiga data för Runebergs psalmboksarbete, men då dessa är insprängda i mängden av övriga uppgifter, kan det anses motiverat att här meddela dem i mera schematisk form till hjälp såväl för den kommande framställningen här som för framtida forskning.

¹ Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg*. Ny uppl. Hfors 1928-31, 4: 2, s. 241.

² Runeberg, *Saml. skrifter*, 13: 1, s. 3 ff. (Sv. förf. utg. av Svenska Vitterhetssamfundet.) Förkortningen Komm. brukas i fortsättningen för upplagens kommentar.

1. 25.4.1853 utfärdade senaten kallelsebrev till bland andra Runeberg att delta i ett planerat psalmboksarbete. Hösten samma år tycks Runeberg ha försöksvis bearbetat några av honom valda psalmer i den gamla psalmboken. 15.12 samma år lånade han från Borgå gymnasiebibliotek Hengstenbergs *Commentar über die Psalmen*.

2. 11.2.1854 hölls konstituerande möte för psalmbokskommittén i Åbo. 17.2.1854 avgavs ett betänkande av kommitténs arbetsutskott Runeberg, Stenbäck och Lille, varav framgick att utskottets tre ledamöter åtog sig att var för sig »utarbeta fullständigt material» för den åyftade redaktionen av psalmboken och att man vid genomgång av den gamla psalmboken hade funnit att 319 psalmer kunde kvarstå dels oförändrade, dels lätt bearbetade. 18.2.1854 justerades protokollen, och kommitténs medlemmar åtskildes för att var på sitt håll fullgöra sitt uppdrag.³ Det senare gällde väl blott de tre medlemmarna i arbetsutskottet. Biskoparna hade, så vitt vi vet, intet särskilt uppdrag. 1.5.1854 omtalar Runeberg i brev till Beskow att egentliga tjänstegörsmål upptog honom föga mer än 15 timmar i veckan; övrig tid kunde han ägna åt psalmerna.⁴

3. 1.5.1855 skriver Runeberg i brev till Beskow att han nu är framme vid den 224:de psalmen och hoppas »inom förelagd tid, d. v. s. till nästkommande mars» bli färdig med arbetet.⁵

4. Runeberg fick sitt psalmboksförslag färdigt till påsken 1856, som detta år inföll den 23 mars. Då förelåg alltså vad som i framställningen nedan kallats renskriften (i Komm. kallad Hs 2): det interfolierade exemplar av gamla psalmboken där Runeberg infört såväl sina bearbetningar som sina nya psalmer (Borgå gymnasiebibl.). Ingen av de utskrifter av denna renskrift som Runeberg enligt uppgift insände till ärkebiskopen och som var avsedda för kommitténs övriga ledamöter har, så vitt känt är, bevarats.

5. 25.2–17.3.1857 sammanträdde psalmbokskommittén i Åbo till sitt första och i dess oförändrade form enda arbetsmöte för att granska Runebergs psalmboksförslag, som var det enda som förelåg. De två andra ledamöterna av arbetsutskottet tycks icke ha fört med sig till Åbo stort annat än bearbetningar, som när kommittén så ansåg lämpligt, kom till användning. Protokoll förefinnes blott för plenarsammanträdena tillsammans med biskoparna, då arbetsutskottets förslag föredrogs, däremot icke för arbetsutskottets granskning. Såsom källor för vår uppfattning av denna har vi blott att tillgå brevuttalanden av Runeberg och Stenbäck, anteckningar av Lille och spridda uttalanden av Runeberg som antecknats av Strömborg under sjukdomstiden. Något fullt utredigerat psalmboksförslag tycks man icke ha haft tid att utskriva.

6. Slutet av mars–början av juni 1857. Under hemresan från Åbo gjorde Runeberg i Helsingfors nödiga arrangemang för omedelbar påbörjan av tryckningen och skrev efter hemkomsten den doppsalm som kommittén uppdragit åt honom att författa (brev från Runeberg till Lille 30.3.1857, Borgåsaml.) och som var hans enda nyskrivna psalm, sedan han slutat sitt arbete påsken 1856. Han talar i detta brev om »de härvarandena häftena», och det kan anses utgöra skäl att anta att den nämnda utskriften i fyra häften har i kompletterat skick fått tjänstgöra även som tryckmanuskript. Runeberg uppger att den egentliga orsaken till hans brev var att biskop Ottelin i Borgå hade föreslagit att man under de bearbetade psalmerna skulle insätta en uppgift om huru många verser den motsvarande gamla psalmen hade. Han ville nu be Lille att insätta sådana uppgifter även »i början af conseptet», så skulle han själv »verkställa samma operation» i de häften som han hade i Borgå. Enklast är att tänka sig att Runeberg under hemresan kvarlämnade det första häftet i Helsingfors och tog med sig de tre återstående till Borgå. Korrektur lästes under hela tryckningstiden av Runeberg och Lille. Se närmare härom Komm. s. 20 f., 34 f.

*

³ V. T. Rosenqvist, *Lars Stenbäcks psalmboksarbete. Förhandlingar och uppsatser*, 25, s. 7 ff.

⁴ Runeberg, *Efterlemnade skrifter 1878–79*, 2, s. 264.

⁵ *Efterl. skr.*, 2, s. 265.

Det är enligt gängse språkbruk riktigt, om man säger att den finländska psalmbokskommittén avsåg att ersätta den i Finland alltjämt använda gamla psalmboken av år 1695 med en ny, såsom man tidigare gjort i Sverige. Men drar man härvidlag linjerna helt parallella, förbiser man en viktig omständighet. Den svenska psalmbokskommittén hade i sitt första förslag av år 1814 i väsentlig grad utgått från den gamla karolinska psalmboken och i huvudsak bevarat dess uppställning, huvudrubriker och nummerföljd. Det mottagande som detta förslag fick gjorde dock Wallin övertygad om att man måste företaga en grundlig omdaning och omordning av materialet. Det var Wallin själv som fick gripa sig an därmed, och detta hans arbete resulterade i provpsalmboken av 1816. I denna hade den gamla psalmbokens ordningsföljd definitivt övergivits, och en rad av nya psalmer införts. Antalet psalmer hade blivit 500 i st. f. 413 i den gamla psalmboken. Det var på grundval av denna Wallins provpsalmbok som 1819 års psalmbok utarbetades.⁶ I denna fanns omkring 200 av de bästa gamla psalmerna bevarade, men en övervägande del av innehållet var nytt. Nedan återkommer vi till vad detta betydde.

Den psalmbokskommitté till vilken Runeberg kallades som ledamot var en efterföljare av en av de fyra kommittéer som 1817 tillsattes för att utreda den nyordning av de kyrkliga förhållandena som blivit nödvändig genom att Finland 1809 blivit en statlig och administrativ enhet.⁷ Denna psalmbokskommitté hade redan från början ställts inför ett viktigt och grundläggande problem, beroende på att man under Wallins överlägsna ledning arbetade på en ny svensk psalmbok. I sitt inledande anförande vid kommitténs första sammanträde i februari 1818 föreslog ordföranden, ärkebiskop Tengström, fastän med vissa reservationer, att Wallins provpsalmbok av år 1816 skulle läggas till grund för kommitténs arbete. Redan 1814 hade Tengström i brev till den svenska kommitténs ordförande, ärkebiskop Lindblom förklarat att så snart den nya svenska psalmboken blir färdig »ofelbart även här blir fråga om dess införande».⁸ Det psalmboksförslag det då var fråga om, det av 1814, hade som nämnts bibehållit den gamla psalmbokens uppställning och nummerföljd. I provpsalmboken 1816 hade denna yttre anslutning försvunnit, och antalet psalmer ökats. Tengströms förslag att provpsalmboken skulle läggas till grund för arbetet utgjorde alltså ett ganska markerat steg bort från den gamla karolinska psalmboken.

Det kan här, om än parentetiskt, vara skäl att erinra om att det i det svenska psalmboksarbetet ingick åtskilliga finländska inslag. När Wallin 1807 utsände sitt första psalmböcker, innehöll detta också efterlämnade psalmböcker av den nyss avlidne österbottningen Choræus, som var hans vän och företrädare på platsen som lärare vid Karlbergs krigsakademi. Choræus' psalmer kom icke att spela någon större roll i det fortsatta psalmarbetet, men för att citera Liedgren »att han är den förste av den samtida yngre akademiska sångarkretsen, som utbyter den horatianska lyran mot davidsharpan, och att han därigenom väckt

⁶ E. Liedgren i *Svenska kyrkans historia*, 6: 2, 1946, s. 247 ff.

⁷ Se härom *Komm.*, s. 3 ff.

⁸ Citatet från Moliis-Mellberg, *Den svenska psalmboksrevisionens grundtankar*, Diss. Hförs 1926, s. 239, noten.

Wallin till att försöka sig på samma bana, det är hans oförgätliga förtjänst». ⁹ Hösten 1812 gav Wallin i direkt samarbete med en annan finländare, nämligen Franzén, ut ett häfte »Prof-Psalmer». I detta ingick en omarbetning av den julpsalm som var det sist publicerade av Franzéns bidrag till Åbo Tidningar. Sitt psalmboksarbete i Sverige kunde alltså Franzén direkt anknyta till sin litterära alstring redan i Finland. Av de sex ledamöter av den svenska psalmbokskommittén som undertecknade den skrivelse till K. Maj:t av den 27 december 1818, var man anmälde att psalmboksarbetet var slutfört, var det två som var av finländsk extraktion. Den ene var Franzén, den andre var kyrkoherden Georg Stolpe i Finska församlingen i Stockholm, som samma år inkallats i kommittén. ¹ I och för sig är det mycket rimligt att tänka sig att man inom den svenska psalmbokskommittén icke var främmande för tanken att den nya svenska psalmboken skulle med någon nödig ändring kunna komma att införas även i Finland. Franzén var ju också näst efter Wallin den främsta kraften i det svenska psalmboksarbetet, och man kan vara frestad att tro att inkallandet i sista stund av Stolpe i psalmbokskommittén var en åtgärd som avsåg att understryka att den nya psalmboken utarbetats till tjänst för hela den gamla svenskspråkiga kyrkoprovin sen. Men andra orsaker till Stolpes inkallande kan också tänkas, och så länge icke något direkt vittnesbörd om skälen därför föreligger får frågan lämnas därhän.

I Finland hade ärkebiskop Tengströms förslag att man skulle lägga Wallins provpsalmbok till grund för arbetet väckt föga resonans hos kommitténs övriga, mera konservativt inställda ledamöter. Man poängterade att kommitténs arbetsuppgift låge inom den karolinska psalmbokens ram och att allmänheten icke väntade något annat än en försiktigt gjord revision av denna. Men när den svenska psalmboken framträdde i fullbordat skick 1819 och fått sanktion som den svenska kyrkans psalmbok, gjorde detta likväl ett starkt intryck, och man började inom kommittén att på allvar diskutera möjligheterna för dess antagande även i Finland. Men något beslut kom icke att fattas. Man saknade inom kommittén någon litterär kraft som kunde ha verkställt den nödiga omformningen, och ordföranden ärkebiskopen hade alltför mycket annat att tänka på.

När en ny psalmbokskommitté inkallades 1853, var läget i många avseenden förändrat. En finländsk nationalkänsla hade hunnit växa sig stark, och man kunde icke gärna tänka sig att övertaga en psalmbok som utarbetats av en rikssvensk kommitté. Samhörighetskänslan med Sverige hade uttunnats och stundom efterträtts av irritation över bristande förståelse i Sverige för Finlands nya ställning. Viktigast i detta sammanhang var kanske dock att pietismen, som under det föregående decenniet blivit en mäktig faktor inom den finländska kyrkan,

⁹ E. Liedgren, *Wallins läroår som psalmdiktare*, 1916, s. 106.

¹ Stolpes far var visserligen boktryckare i Stockholm, men hans mor hette Sara Wacklin, släkting till den kända memoarförfattarinnan med samma namn, och hade antagligen växt upp hos morföräldrarna i Laihela i Österbotten. Han blev student i Åbo 1794, prästvigd där 1800, magister 1802 och hade tjänster som präst och läroverkslärare i Fin-

land. Till Sverige kom han 1807 för tjänstgöring i Finska församlingen i Stockholm, där han blev kyrkoherde 1812. Han slutade som kyrkoherde i Nyköping. Han bidrog till den nya psalmboken med en bearbetning av den gamla psalmen »O Jesu Christ! tu nådenes brunn» som han antagligen före inkallelsen till kommittén hade inlämnat till Wallin; jfr Beckman, *Den nya svenska psalmboken*, 1845-72, s. 144.

hade mycket att från sin synpunkt anmärka på den wallinska psalmboken och därmed underströk de anmärkningar som i Sverige riktats mot den från gammalkyrkligt och konfessionellt håll. Ett antagande av den skulle ha förvärrat den rådande splittringen inom kyrkan. De gamla psalmernas värde hade framhävts inom väckelserörelserna, och även en man som Stenbäck som själv hade poetisk gåva ställde sig ytterst skeptisk mot att något nytt av värde numera kunde produceras i fråga om psalmer.² Så vitt det är känt, väckte det heller icke någon opposition, när den nya kommitténs ordförande, ärkebiskop Bergenheim, föreslog att den gamla psalmboken borde läggas till grund för psalmboksrevisionen. Den skulle alltså följas i fråga om uppställning och nummerföljd (däri inbegripet antalet psalmer), och så många som möjligt av de gamla psalmerna skulle bibehållas antingen ordagrant eller med så lätt överarbetning som möjligt. Målet var alltså att kommittén skulle utarbeta en i görligaste mån oförändrad upplaga av 1695 års psalmbok — en målsättning som stämde väl överens med den kyrkliga konservatism för vilken Finland gjort sig känt,³ och som väsentligen var en annan än den som låg bakom 1819 års svenska psalmbok. Halvtannat århundrades användning hade givit den gamla svenska psalmboken finländsk hävd, och dess ställning som finländsk folkbok var odis-
kutabel.

Vid bedömandet av Runebergs psalmboksarbete är det av synnerlig vikt att ständigt hålla i minnet två omständigheter, den ena att den nya psalmboken borde enligt instruktionerna vara så lik den gamla som möjligt, den andra (en följd av den första) att Runebergs och hans arbetskamraters främsta och dominerande uppgift var bearbetarens. När Runeberg före psalmbokskommitténs konstituerande på försök började pröva sina krafter var det med bearbetningar han gjorde det. Såsom arbetsuppgift har bearbetningen varit för Runeberg det även i tiden primära. När han, sedan arbetet börjat, skrev sitt 1-majbrev till Beskow är det endast bearbetningarna han nämner: »Jag sitter nu här, dag ut, dag in, och försöker med så få ändringar som möjligt bearbeta de gamla psalmerna efter språkets nuvarande fordringar.»⁴ De psalmer som krävde en kraftigare omarbetning och som sedan intogs i hans Samlade skrifter vid sidan av hans originalpsalmer gick han tills vidare förbi. Han hade hunnit ända till nr 52 i gamla psalmboken, innan han direkt utskrev en av de psalmer som han sedan kallade »originala bearbetningar», och den hade han tydligen först börjat med i tanke att den blott behövde en rent formell överarbetning.⁵ I fortsättningen av det ovan citerade brevet till Beskow skriver Runeberg att den wallinska psalmboken visserligen gav honom »en ypperlig hjälp» i hans bearbetningsarbete, men att även från den betydliga avvikelser måste göras på grund av »dess mera pretiösa uttrycksätt på åtskilliga ställen». Vad som Runeberg kallade *pretiöst* i Wallins bearbetningar var de uttrycksformer som i anslutning till samtidens litterära smak alltför mycket avlägsnade sig från de gamla psalmernas språkton och därför kändes förkonstlat och svärbegripligt för den som var

² *Komm.*, s. 5.

³ Jfr t. ex. Forssell, *Studier i Finlands svenska psalmbok av år 1943*, Diss. Hfors 1955, s. 31.

⁴ *Efterl. skr.*, 2, s. 263.

⁵ *Komm.*, s. 66.

ovan vid en senare tids litterära smak. Det var motsatsen till »det enkla, osökta, folkmessiga uttryckssättet», som psalmbokskommittén i sitt förord till psalmboksförslaget angav som »ett obestriddligt företräde» hos den gamla psalmboken.

Det är intressant att finna att när Viktor Rydberg anmälde Runebergs psalmboksförslag i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 23.10.1858,⁶ var det just Runebergs sätt att bearbeta som han fäste sig vid. Han jämförde Wallins och Runebergs verksamhet i detta avseende med renovatorerna av en gammal äkta tavla. Den ene — det var Wallin — bortskrapar och påmålar med djärv hand, mån om att allt blir friskt och fulländat; den andre — det var Runeberg — är framför allt rädd om andan och expressionen i den gamla tavlan och utjämnar endast sådana bristfälligheter som skulle störa denna anda. Det är på det sättet Runeberg, säger Rydberg, behandlat de gamla psalmerna, »hvilka derigenom vunnit obeskrifligt i behag». I ett följande nummer av tidningen (30.10) återkom Rydberg till ämnet och illustrerade med en rad av psalmer och psalmställen ur Psb. 1819 (ps. 424, 428, 441, 442, 487), som jämfördes med motsvarande ställen hos Runeberg, huru mycket bättre denne enligt hans mening hade lyckats med att bibehålla de gamla psalmerna »i deras *ursprungliga anda*» (kurs. av Rydberg). Han säger sig icke så fullständigt ha genomläst den runebergska psalmboken och jämfört dess innehåll med den wallinska att han vågade påstå att icke den senare i åtskilligt kunde äga förtjänster som den förra saknade. Men i fråga om behandlingen av de gamla psalmerna hade dock Runeberg synts äga ett avgjort företräde, »hvaremot Wallins bearbetning af vissa utaf Davids psalmer är nog att rättfärdiga det namn han förvärfvat af 'Davidsharpan i Norden'».

För Runeberg har väl psalmbokskommitténs instruktion att bearbetningen skulle ske »med så få ändringar som möjligt» varit det främsta rättesnöret vid hans arbete, såsom också dess omnämnande i brevet till Beskow antyder. Men ett personligt engagemang i bibehållandet av den gamla språkformen är uppenbart. Ett gott exempel lämnar ett ställe i hans psaltarparafrafer, nr 97: 5. Det löd i den gamla psalmboken: Säll är den man, ja mycket väl, / Som fullt har barnakoger; / Hans ovän honom intet qväl, / Ty han har hjälp som doger.⁷ Detta ansluter sig nära till psaltarversen 127: 5: Säll är den som sitt koger af dem [av »de unga drängar»] fullt hafver. I Runebergs bearbetning lyder stället: Säll är den man, ja, mycket säll, / Som fullt har barnakoger, / Tryggt är hans lif och rikt hans tjäll, / Ty han har hjälp som doger. Wallin har icke någon direkt bearbetning av den gamla psalmen. Problemet vid bearbetningen var naturligtvis om ordet »barnakoger» skulle bibehållas. Runeberg har gjort det och endast låtit det valhänta »ja mycket väl» i första versraden få en ersättning och gjort den förändring av rimmet som betingats härav. Den metaforiska sammansättningen »barnakoger» var väl från början en tillfällig ordbildning och har icke utanför psalmboken påträffats annat än som citatord, men genom Strömborgs dagbok vet vi att det var med full approbation som Runeberg bibehållit det. Stenbäck hade nämligen uteslutit ordet i sitt psalmboksförslag 1866,

⁶ *Komm.*, s. 12 f.

⁷ Psalmcitatet här liksom på andra ställen

hämtat ur den av Runeberg använda psalmboksutgåvan Åbo 1850 (jfr *Komm.*, s. 32).

och hans omarbetning av psalmboken hade upptagits i det psalmboksförslag av år 1868 som den återupplivade psalmbokskommittén utarbetat. Där hade psalmboken följande lydelse: Ja, lycklig är den man och säll, / Som har af barn en skara; / Der finns en rikdom i hans tjäll, / Som skall hans hugnad vara — en formulering alltså som är språkligt oantastlig men också färglös. Runeberg observerade stället, när han genomgick psalmen tillsammans med Strömborg, och denne har därom anoterat: »Runeberg mente att 'barnakoger' i hans tycke var ett mycket vackert och då det är fråga om David, ett mycket lämpligt uttryck och tillade, att det glädde honom att han i Åbo kunde rädda detta uttryck.»⁸ Stenbäck och kanske även Lille hade alltså vid kommittésammanträdet framfört sina betänkligheter mot uttrycket, men fallit undan för Runebergs auktoritet. Att döma av de många ändringar, stundom till synes ganska omotiverade, som Stenbäck i sitt psalmboksförslag gjort i Runebergs psalmer har fallet icke varit enastående. Det citerade uttalandet av Runeberg är intressant, därför att det ger oss en direkt inblick i diskussionen inom kommittén vid ett bestämt tillfälle. Runebergs minne hade bevarat episoden i nära 20 år, vilket visar att den icke varit honom likgiltig. Han hade tyckt att det klandrade ordet var uttrycksfullt. Därför ville han behålla det i kraft av den konstnärliga syn som han hade på sitt arbete.

Även i fråga om de nyskrivna psalmerna var Runeberg strängt bunden av de fastställda reglerna för psalmboksrevisionen. Den mest tvingande av dessa var att en nyinförd psalm skulle införas på samma plats som den gamla som den ersatte. Den borde också enligt ärkebiskopens desiderata så vitt möjligt likna denna så väl i versmått och längd som till huvudtanke. Visserligen lossade man inom kommittén något på kravet på likhet i innehåll och i all synnerhet i längd, men i övrigt kvarstod kravet på den uniforma likheten med den gamla psalmboken. Det är uppenbart att detta skulle utgöra ett hinder för ett mera självständigt psalmförfattande. Wallin, Franzén, Geijer kunde skriva en psalm utan att direkt tänka på dess placering i psalmboken utom möjligen på dess samhörighet med en viss grupp psalmer, t. ex. passionspsalmer. För Runeberg var platsen (och numret) för en ny psalm redan på förhand bestämd och kunde blott variera med ett eller annat nummer, om det var fråga om flera psalmer i följd som skulle ersättas. Huru bunden Runebergs psalmdiktning var härav kan t. ex. visas därav att om han känt sig manad att skriva en psalm som i sin art var ett sidostycke till den kanske starkast inspirerade av hans religiösa dikter Den jag söker, O! Hvar är han? skulle han bokstavligt talat icke funnit någon plats för den i psalmboken. En psalm med likartat kosmiskt blickfång fick hans psalmboksförslag först när han övergav sin avsikt att blott bearbeta den gamla parafrasen av den 19 psaltarpsalmen och i dess ställe skriva en egen parafras. Det var på så sätt som hans mäktiga hymn Himlars rymd sin Konung ärar tillkom. Det var en av de sist skrivna psalmerna i den runebergska psalmboken, och Runeberg har i uttrycksfullhetens intresse givit den en trokaisk rytm, såsom också Den jag söker, O! hvar är han? har, i stället för den jambiska i den gamla parafrasen. Genom denna nya rytm kunde psalmens hymnkaraktär bättre komma

⁸ Anteckning för 4.4.1873 i Om J. L. böcker. Svenska Litt.-sällskapets i Finl. arkiv. Runebergs psalmer ur J. E. Strömborgs dag-

till sin rätt än i den gamla psalmens strofform.⁹ Men på grund av sin placering måste psalmen fortfarande förbliva en parafras. Den nya hymnkaraktären hindrade icke Runeberg att göra den till en bättre parafras än den gamla psalmen varit.¹

Också ett annat ställe inom avdelningen för psaltarparafrafer kan ge en illustration av det tvång varunder Runeberg arbetade. Av psaltarpsalmen nr 103 fanns det i den gamla psalmboken tvenne parafraser. Wallin hade uteslutit den senare av dem och gjort en bearbetning av den förra som Runeberg i stor utsträckning kunde acceptera. Om den senare hade Runeberg samma åsikt som Wallin och skrev i en PM i sitt manuskript att den skulle ersättas av en parafras av någon av psaltarpsalmerna mellan 105 och 110 (av nr 110 fanns det en parafras i psalmboken och denna måste bibehålla sitt nummer). Vid närmare eftersyn fann han emellertid att ingen av de nämnda psaltarpsalmerna lämpade sig för parafrasering, och så fick han återgå till den gamla psalmen som han tänkt utmönstra och göra en bearbetning av denna. Det blev visserligen en — efter Runebergs språkbruk — »original» sådan, som egentligen borde ha kommit med bland psalmerna i hans Samlade skrifter.²

Men samtidigt med påpekandet av denna Runebergs bundenhet vid det gamla psalmschemat bör också framhållas att när omständigheterna varit sådana att han kunnat röra sig mera fritt inom det gamla schemat han icke underlåtit att begagna sig därav. Så har varit fallet i psalmbokens avdelning »Om Guds ord och församling». I denna ansåg Runeberg att de fem första psalmerna (nr 222–226) kunde utgå och ersättas av andra. De gamla psalmerna hade så gott som uteslutande rört sig omkring Guds ord, och församlingen hade icke tagit någon mera gripbar gestaltning än att vara de för vilka Guds ord förkunnades och som stod under Guds beskydd, såsom Guds egendomsfolk hade gjort det under Gamla testamentets tid. Åt vad som numera kallas lokalförsamling och åt dess gudstjänstrum hade icke ägnats någon nämnvärd uppmärksamhet. Runeberg har märkt vad som fattades och vad som borde tilläggas och ansåg sig ha fria händer att skapa detta nya. Han har börjat denna avdelning av psalmboken med icke mindre än fem nya psalmer, av vilka fyra är original och den femte var hämtad ur den revalska psalmboken 1742. Främst i avdelningen satte han sin monumentala psalm om Guds ord En dyr klenod, en klar och ren och lät den följas av sin gudstjänstpsalm med dess djupa rötter i hans egen föregående diktning Hur ljuft det är att komma / Till Herrans tempelgård, en nytestamentlig pendang till psaltarparafrazen nr 76 O huru ljuflig är / Din boning, Herre kär, som ju icke fick flyttas. Ordningen blev ändrad av psalmbokskommittén, som icke ville avstå från den psalm av Olaus Petri som inledde avdelningen i den gamla psalmboken. Dock omarbetades str. 4 i denna, så att en hänvisning till Herrens hus också kom med:

Så må till Herren i hans hus
Vi tack och lof uppsända,
Att han för oss sin sannings ljus
Har velat återtända.

⁹ *Komm.*, s. 55.

¹ *Komm.*, s. 51.

² Psalmen är nu intagen i *Komm.*, s. 281 ff. och kommenterad där s. 305 ff.

Hans ord igen med kraft man ser
 Framtråda uti dagen,
 Och menskovisdöm mer och mer
 Förgå, med blygsel slagen.

Strofen framträder i annan form i Stenbäcks psalmboksförslag och i Psalmboksförslaget 1868, och mycket talar för att det är Runebergs hand som man möter även i den strofen. En av Runebergs nya originalpsalmer, som var riktad till Kristus, fick i stället utgå. Den bestod av blott tvenne strofer och har blivit tryckt först i kommentaren, men är på sitt sätt märklig, därför att den avslutas med den i det motsvarande gamla psalmpartiet icke förekommande tanken om Kristus som kyrkans herre: Du är vår kyrkas starka grund, / Så var ock dess beskärmt hvar stund, / Gif stöd och öfverskygga. Nyredigeringen av denna psalmavdelning visar hur både vers och tanke får ny styrka och friskhet, när den icke alltför snävt trängdes av psalmboksrevisionens krav.

Men även då det gällde att ersätta en enstaka gammal psalm med en helt ny, visade Runeberg att han satte in av sitt eget och icke nöjde sig med allmän-gods. Ett särfall utgjorde den gamla psalmen nr 321 som stod under rubriken »En Arf-Prins' Böne-Psalm». Något av det slaget kunde icke gärna komma i fråga. Runeberg införde i dess ställe en ny underrubrik av samma slag som de andra i denna avdelning, i detta fall »För medborgare» och lät denna vara rubrik för fosterlandspsalmen Bevara, Gud, vårt fosterland. Någon psalm av denna art fanns icke i den gamla psalmboken. Samtida kritik anmärkte på att den företedde likheter med »Vårt land». Det är icke att förvåna sig över, därför att båda dikterna var så djupt personliga. I den gamla psalmboken ingick icke mindre än sex psalmer under rubriken »Om jordens fruktbarhet», ett centralt ämne för ett jordbrukande folk. För Runeberg var här platsen för ett vidgat perspektiv. Den första av de gamla psalmerna utbyttes mot en nyskriven som visserligen i Runebergs samlade skrifter bär titeln »Jordens fruktbarhet», men som helt allmänt och principiellt behandlar temat: jordens gåvor och människan och därmed kommer att förknippas med det tema: människan och naturen som var ett centralt inslag i Runebergs egen livsåskådning. Den andra nya psalmen har i Samlade skrifter fått titeln »Sommaren». Den börjar med de två första versraderna i den gamla psalmen och skildrar sedan liksom denna de rikedomar i växtlighet och gröda som de blida årstiderna skänker människan, men Runeberg låter naturens krafter arbeta liksom mer på egen hand. Skönhetssynerna ute i naturen och dess rika och givmilda verksamhet för så hans tankar över till människans eget inre liv, och han ställer frågan om det finnes sommar också inne i människans själ. En dylik parallellisering var totalt främmande för den gamla psalmen, men den ligger så att säga i luften i den gamle trädgårdsmästarens värld. Naturens och andens liv möts såsom så ofta hos Runeberg.

När Runeberg skulle skriva en ny psalm »I hungersnöd» i stället för den gamla som bl. a. genom sin längd och sin uppradade exempelsamling ur Gamla testamentets historia måste anses föråldrad, har han låtit den helt genomsyras av den för honom så genuina åskådningen om Guds »fadersart». Han har låtit den sluta med en strof som är så rättframt enkel att man kanske i första ögonblicket icke lägger märke till hur runebergskt monumental den dock i all sin enkelhet har blivit:

Gif bröd åt den, som hungrig är,
 Gif tröst åt den, som sorg förtär,
 Och tillgift åt oss alla;
 Låt än oss få, o Herre kär,
 Vår hjälpare dig kalla!

Det är en bön som är enkel, därför att den är naturlig och därför kännes som sprungen direkt ur hjärtat. Enkelhet och realism var hos Runeberg befryndade. Det var honom omöjligt att låta en psalm för barn börja som motsvarande psalm i den gamla psalmboken: »Mitt hjerta fröjde sig innerlig» och fortsätta med likartat ordval i stil med en äldre tids barnbilder i vuxen skrud. Han låter sin psalm i stället börja: Jag lyfter ögat mot himmelen / Och knäpper hop mina händer. I våra öron låter det kanske barnsligt, men det var det som var Runebergs mening. I en aftonpsalm tar Runebergs benägenhet för det konkreta sitt uttryck i något så ovanligt som att även Guds nåd blir någonting synligt eller åtminstone påtagbart. Den insomnande »lutar» sig mot Guds nåd såsom mot sin huvudkudde: O Gud, min bön jag slutar / och mot din nåd mig lutar: / Ej finnes ro i verlden / Som på den hufvudgården.

Med en viss förkärlek konkretiserar också Runeberg hela livet som en vandring, en resa. Han har gjort det framför allt i sin resepsalm: En vandringsman är menskan här, där han också återkommer till flyttfågelsmotivet i sin första diktsamling: Den Gud, som leder fågelns flygt, / Han mig ej villas låter. Själva den genomgående tendensen att hämta bilder ur naturen utgör ett tecken på Runebergs strävan till konkret åskådlighet. Han har icke gjort det efter schablon utan därför att det fallit sig så naturligt för honom såsom skald.

Även i högtidspsalmerna har Runeberg, om även på annat sätt, hävdad sin egenart som psalmdiktare. Hans trettendedagspsalm O Jesu Christ, att nalkas dig är man böjd att betrakta som ett unicum i sin art. Något motstycke på annat håll har icke kunnat anträffas. Psalmen har vissa beröringspunkter med Runebergs psalm Suckar vid korset som utmärkes genom sin anslutning till legenden om Hieronymus' jultankar. Det personligt originella i båda dessa psalmer är uppenbart. Detsamma gäller också ett par av hans passionspsalmer. Psalmen Han på korset, han allena har fått sitt anslag och anaforiska upprepningsrad från en tysk psalm Der am Kreuz ist meine Liebe. Det är sannolikt att detta »der am Kreuz» både har anslagit och inspirerat Runeberg,³ men man måste då genast framhålla det olika sätt varpå detta huvudord använts i de båda psalmerna. Den tyske psalmförfattaren talar genast om vem som så benämndes: Der am Kreuz ist meine Liebe, / Meine Lieb' ist Jesus Christ. Runeberg låter det vara självfallet vem »han på korset» är, fastslår hans enastående betydelse genom »han allena» och fortsätter sedan utan namnets nämnande med att betyga dess innebörd för honom: Han på korset, han allena / Är min fröjd och salighet. Ett sådant arrangemang är väl tämligen enastående i en psalm och ändrades också, när psalmen intogs i psalmboken 1886, där psalmens ingress fick lyda: Jesus Kristus, han allena.⁴ Den tyska psalmen har i alla sina strofer ett epiforiskt om-

³ V. T. Rosenqvist i *Förhandlingar och uppsatser*, 35, s. 159, Viljanen, *Runeberg ja hänen runoutensa 1837-1877*, 1948, s. 334 f.

⁴ Man kan i detta sammanhang komma att tänka på Paul Gerhardts psalm O Haupt voll

Blut und Wunden, där en personbeteckning förekommer ganska långt fram i psalmen: i str. 4 Herr och först i str. 8 O Jesu, liebster Freund.

kväde: Der am Kreuz ist meine Liebe, / Weil ich mich im Glauben übe! Var och en som känner Runebergs psalm vet att en slutrad av sådant slag som Weil ich mich im Glauben übe skulle ha förstört hela stämningen i denna. Runeberg har icke något omkväde och komprimerar endast i slutstrofen hela psalmens inriktning och innehåll genom att låta den sluta som den börjat: Han kan mig med Gud förena, / Han på korset, han allena. »Han på korset» är det enda i psalmen som Runeberg hämtat utifrån, och även det blott som ett formelement. Allt övrigt är sprunget ur hans innersta, icke minst den fjärde strofen med dess jämförelse med solen och månen, och den omständigheten att det i psalmen icke talas om försoningsdöden utan blott om en omätlig kärlek, såsom Viljanen påpekat, visar snarare att psalmen är ett uttryck för en bekännelse än motsatsen.

Runeberg fick mer än en gång kritik av samtida granskare att den eller den av hans psalmer hade gått förbi de andra sidorna av det religiösa ämne som psalmen behandlade. Från gudstjänstens synpunkt kunde det ju också anses vara en fördel att om endast *en* psalm sjöngs beträffande ett visst religiöst ämne detta då icke behandlades alltför ensidigt. Det ideala från den synpunkten var att psalmen utgjorde ett litet kompendium till församlingens icke bara uppbyggelse utan även undervisning. För Runeberg låg ett dylikt betraktelsesätt mera fjärran. När en tanke eller känsla fattat honom, hade den honom i sin makt hela psalmen igenom, och på så sätt blev psalmen den inspirerade helhet som en skald gärna ställer som slutmål. Runebergs passionspsalmer ger andra belysande exempel härpå. Psalmerna Suckar vid korset är helt fylld av Hieronymuslegendens fråga till Jesus: när du offrat så mycket för mig, vad kan jag då giva dig som offer? med den betydelsefulla och så vitt man vet originella ändringen att legendens meditation inför det lilla Jesusbarnet överflyttats till tankar vid korset. Den därpå följande psalmen Jesu ord på korset utgör en bearbetning av en äldre psalm och är ägnad ett gammalt prediko- och psalmämne. Men Runeberg har av den gamla psalmen skapat en ny som kännetecknas av en sådan okonstlad värdighet som med skäl kan betecknas såsom runebergsk. Den sista strofen är i all sin enkelhet ett konstverk:

Hans sjunde ord, så fullt af frid,
Hjelp Gud oss i vår sista strid
Det i vår suckan blanda:
I dina händer, Fader blid,
Befaller jag min anda.

Det var naturligt och vanligt att psalmer om Jesu sju ord på korset förknippade hans sista ord med vår egen dödsstund, men man kan hålla för troligt att ingen gjort det på ett så kompositoriskt fulländat sätt som Runeberg. Den ändring av strofen som vidtogs i Förslaget 1879 och sedan upptagits i de finländska psalmböckerna bryter tyvärr psalmens genomgående komposition, och det lilla hacket i slutstrofen som man därigenom velat undvika kan nog sägas ha haft sin särskilda mening. Den fjärde och sista av Runebergs passionspsalmer har fått titeln Christus i grafven. Den utgör kan man säga en meditation vid Kristi grav och har i mycket tycke av en stämningsbild i aftonskuggans frid. Inledningsraderna anger den stillsamma tonen: Kom tyst, kom tyst, han hvi-

lar nu, / Stör ej hans ro, hans sömn är ljuf / På mycken vedermöda. Den samtida kritiken påpekade med viss rätt att en dylik ingress icke var så lämplig för en gudstjänstpsalm med en klockare som tog upp den.⁵ I fortsättningen genomgår den mediterande vad Jesu död på korset inneburit, och här finner man åtskilligt av det som kritiken saknat i psalmen Han på korset, och till slut vidgas perspektivet fram mot påskbudskapet. Heikel har om denna psalm skrivit att frälsaren där kommit oss »ovant nära»⁶ — »mänskligt nära» skulle man med anknytning till en nyare svensk psalm kunna säga. Runebergs psalm skiljer sig på ett markant sätt från de psalmer som brukat samlas under rubriken Jesu begravning, och detta beror icke endast på dess avvikelse från en gudstjänstpsalms vanliga struktur.

Även Runebergs tre pingstpsalmer gör ett likartat intryck av att icke vara rena ersättningspsalmer för gamla sådana som måste utmönstras. De ger samtliga intryck av att vara fyllda av sådant som Runeberg bar på hjärtat och gärna ville ha uttalat i samband med pingsten, men utan att därvid söka speciell kontakt med högtidens bibeltexter. Även den första av dem Vi lofve dig, du Helge And, som direkt riktar sig till den helige Ande, fick med rätta kritik för att den Andens verksamhet som särskilt var förknippad med pingsten blivit alltför litet uppmärksammas. Om Runebergs engagemang vittnar hans yttrande till Strömborg med anledning av att den uteslutits i kommittéförslaget 1868: »Nog är den ps en så vacker pingstps, som man kan begära.»⁷ Ett tecken på denna mera allmänna karaktär av Runebergs pingstpsalmer är att den tredje av dem Hvi stängs så hårdt ditt hjertas port nu återfinnes i den finländska psalmboken i dess avdelning Bot och bättring. Endast den andra i ordningen av Runebergs pingstpsalmer Träd in i detta hjerta har fått en plats bland pingstpsalmerna i den finländska psalmboken, fastän visserligen med tvenne strofer uteslutna och ändringar i detaljer. Det uteslutna var de strofer där Runeberg jämförde Anden och Andens verk med solen och vårens nyvaknande liv i naturen. För Runeberg var en dylik jämförelse naturlig. En samtida kritiker tyckte att den var »temmeligen opassande».⁸ Runebergs pingstpsalmer må ha sina brister som gudstjänstpsalmer — några artificiella produkter är de i alla fall icke.

*

I Sven Rinmans värdefulla och ofta citerade understreckare om Runebergs kristendom i Svenska Dagbladet (12.6.1933) säges det om Runebergs psalmdiktning: »Av det 60-tal psalmer han skrev finns det föga mer än ett halvt dussin, som kunna kallas inspirerade eller originella. Detta tyder onekligen på att arbetet skedde invita Minerva, mer av plikt än böjelse. Därför blev också så mycket av hans arbete i den kyrkliga förkunnelsens tjänst — hantverk.» Till denna Rinmans mening har Viljanen anslutit sig i den senast utkomna stora biografien över Runeberg. Det heter där bland annat: »Det är svårt att värja sig för intrycket att största delen av Runebergs psalmer är skickligt rutinar-

⁵ *Komm.*, s. 114.

⁶ Heikel, *Johan Ludvig Runeberg*, Hfors 1926, 2, s. 249.

⁷ Ur Afskrift af J. E. Strömborgs ett (!) anteckningshäfte. Sv. litt.-sällskapets i Finland arkiv.

⁸ *Komm.*, s. 126.

bete (viileää taitotyötä). Hans genomskinliga, fylliga, mänskligt varma och flärdfria diktion sviker inte. Men en verkligt djup klang hör man sällan.»⁹

När det som i detta fall är fråga om »hantverk» och »rutinarbete» i motsättning till det inspirerade och originella, det som har en »djup klang», bör det vara angeläget att söka ta reda på hur författaren själv ställt sig till sitt därmed åsyftade arbete. När det gäller Runebergs psalmer är vi i detta avseende ovanligt lyckligt ställda tack vare de anteckningar som Strömborg gjort i sina dagböcker om Runebergs motanmärkningar mot den kritik som hade riktats mot hans psalmboksförslag. Denna antikritik av en stor författare som i stort som smått motiverar och försvarar vad han skrivit torde i sitt slag vara rätt enastående i svensk litteraturhistoria. Ett markant särmarke har dessa Strömborgs anteckningar fått därigenom att de gjordes, när Runeberg låg på sitt mångåriga sjukläger och var ur stånd att skriftligen nedteckna sina anmärkningar. Strömborg tycks ha antecknat dem antingen direkt vid sjukbädden eller omedelbart efter det han lämnat sjukrummet, vilket senare underlättades av att Strömborg bodde i Runebergs hus. Man får stundom intrycket av ett slags stenografisk nedteckning, ja t. o. m. av en modern bandupptagning. Som en betydande illustration kan anföras vad Strömborg antecknat om en ändring i slutraderna av str. 3 i ps. 379. De lyder i Runebergs psalmboksförslag: Då tänker jag: hur lefs det nu — Ut i min Faders boning Ijuf, — Ut i hans anlets strålar? Psalmbokskommittén, i vars arbete Runeberg icke längre deltog, hade ändrat *lefs* till *är*. Först kommer som ett mera allmänt återgivande av Runebergs kritik annotationen: En besynnerlig ändring. Den är skriven utan citationstecken, men åtföljes inom citationstecken i samma utsträckning som här av följande återgivande av Runebergs motivering: »Ja, nog är den besynnerlig.» — »Lefs» är mycket bättre.» — »Är!?» »Icke vet man deraf om lif.» — »Är» kan (ju) syfta blott på fadren.» »Hur lefs det nu?» syftar på många hundra tusen m^{skor}. — »Ja, det är så, att man kan bli sjuk af det.» — — »Ändringar, som ej tyckas betyda mycket, men dock äro så stora!» Man kan kanske tycka att den gjorda ändringen givit Runeberg onödigt stora bekymmer — den nuvarande finländska psalmboken har bibehållit ändringen — men man kan icke tvivla på den strömborgska skildringens autenticitet. Man kan bakom orden tycka sig höra Runebergs upprörda och förargade eller uttråkade röst och det avslutande tonfallet i den sista satsen om att ändringar som ser små ut kan i alla fall betyda så mycket.

Ett likartat autentiskt intryck gör de interjektioner som Strömborg återgivit i yttranden av Runeberg. En ändring i ps. 10 gav Runeberg anledning till utropet: »Voi, Voi aldrig har jag sett maken till dumhet i psalmväg.» När i ps. 39 : 3 »Du varit våra fäders hopp» av Stenbäck ändrats till »Du varit fromma

⁹ Viljanen, *a. a.*, s. 332. Det av Viljanen använda finska uttrycket kan »ordagrant» återgivas med »svalt och oengagerat yrkes-skicklighetsarbete». V. vill beteckna arbetet som saknande djupare personligt engagemang, men utfört med den skicklighet som Runeberg förvärvat i sin verksamhet som skald. I textens översättning har de båda synpunkterna fått byta plats. Ordet »rutinarbete»

har valts som huvudord, därför att det har en anklang både av bristande engagemang och yrkesmässigt förvärvat skicklighet. Någon direkt nedsättande innebörd inlägges icke i ordet. I denna icke alldeles lättlösta översättningsfråga har jag att tacka professorerna B. Wickman och O. Hormio samt doc. S. Vapaa-salo för goda råd och upplysningar. Översättningen för övrigt är prof. Paul Nybergs.

fäders hopp», gav det Runeberg anledning till utropet: »Voi, voi, det syns, att pietisterna ha förskräckligt trångt om saligheten» och en ändring i ps. 236 till det humoristiska »voi, voi, den Stenbäck». En omstöpning av str. 7 av ps. 149 har avtvingat Runeberg ett beklagande »Aj, Aj», som för övrigt var helt motiverat, eftersom förändringen av strofen hade berövat den det som gav den dess poetiska värde. En ändring av str. 2 i samma psalm var av annat slag. Man hade ändrat »fridsens bön» till »fridens bön». Runeberg har här kommit med ett »Näh!», vilket i detta sammanhang väl betyder att därom är ingenting att säga.

Vid Runebergs kritik av de ändringar som företagits i hans psalmer är det av naturliga skäl mestadels fråga om enstaka ställen, och Runebergs antikritik har därigenom blivit i stort sett punktuell. Blott en gång har Runeberg i sin genomgång av psalmerna gjort ett uttalande av mera allmän och fundamental natur. Det var vid genomgången av de av psalmbokskommittén vidtagna ändringarna i hans psalm nr 185 Hvi stängs så hårdt ditt hjertas port?, då han utlät sig på följande sätt:

Om man tager en ps. ur skocken, så skall man finna att min är som en laddad bössa och den af komitén ändrade som en utskjuten bössa.¹

Det citerade uttalandet är i avskriften av Strömborgs protokoll insatt i mellanrummet mellan Runebergs anmärkningar om de gjorda ändringarna i strof 2 och 3 och tycks åtminstone i avskriften av stilen att döma ha inskrivits i efterhand. Vid en genomgång av Runebergs antikritik i dess helhet rörande psalmen kan man dock icke komma till någon annan slutsats än att det är av allmän och principiell natur såsom också framgår av dess formulering och att det egentligen är oberoende av dess placering i protokollet. Men otvivelaktigt passar Runebergs uttalande mycket väl även som omdöme om den av kommittén föreslagna lydelsen just av psalmens tredje strof. Strofen löd i Runebergs förslag:

Om jorden all dig hörde till,
Och du dock gick i mörkret vill
Och föll till sist i öppnad graf,
Hvad glädje hade du deraf?

Stenbäck gjorde en omarbetning vars huvudsumma var att den som »gick i mörkret vill» direkt utpekades som »en syndens träl», men psalmbokskommittén nöjde sig icke därmed utan gav strofen en ny form:

O arma menska, huru snärd,
Du är af satan, kött och verld;
Du kan af synden ej stå opp,
Dig fattas både tro och hopp.

¹ Uttalandet har förut omnämnts av V. T. Rosenqvist i hans uppsats i Johan Ludvig Runebergs hundraårsminne, Hfors 1904, s. 424, noten, men där icke kommenterats på annat sätt än att Runeberg kallades »den forne jägaren». Rosenqvist har för övrigt icke några hänvisningar till Strömborgs anteckningshäfte (se not 7, s. 79) som han

kunnat taga del av först kort före tryckningen av sin uppsats (*ibid.*, s. 346 noten). Som bekant pryddes det s. k. rävskinsrummet i Runebergs hem av 10 gevär som uppmonterats på rävsinn. I avskriftshäftet har Runebergs uttalande citationstecken i början, men saknar sådant i slutet.

Strofen kan betraktas som nyskriven i förhållande till Runebergs. I stället för Runebergs bild av en människa som irrar omkring i mörkret har den, i den mån man kan skönja, använt en bild av en människa som är bunden så att hon icke kan resa sig. Vad som bundit henne är »satan, kött och värld». Det är Lilla katekesens ord om »djävulen, världen och vårt eget kött» som här gått igen. Alla strofens ingredienser kan föras tillbaka till äldre religiöst språk, inkl. bibeln. Allt är sagt förut med samma ord och mening. Strofen utgör ett aktningvärt prov på rutinarbete i psalmdiktning. Motsvarande strof hos Runeberg är inget framstående prov på hans verskonst. Men den ger i alla fall ett intryck av att här är något som säges för första gången, väl icke till innehållet, men just på det sättet och att det icke skulle löna mödan att söka efter någon parallell. Det förefaller ganska motiverat att Runeberg just här har kommit med ett principiellt utlåtande om sin psalmdiktning. Sina egna psalmer liknade han vid en laddad bössa — de hade sin inre verkningskraft i behåll. Kommitépsalmerna var som en utskjuten bössa. Den drivande kraften var borta, och de hade endast sin yttre form i behåll. Jämförelsen kan icke pressas alltför hårt, men som ett faktum kan konstateras att Runeberg här markerat skillnaden mellan rutinarbete och nyskapelse och att allt talar för att denna skillnad varit för honom levande även under själva psalmboksarbetet.

Detta bestyrkes av ett för ett par år sedan publicerat brev från J. E. Strömborg, skrivet i Borgå 16.6.1857, alltså samtidigt med att det runebergska psalmboksförslaget förelåg färdigtryckt.² Strömborg, som samma vår avslutat sina universitetsstudier och blivit promoverad, befann sig i Borgå för att göra sig underrättad om förhållandena där med tanke på det nyinrättade lektorat i naturvetenskaperna vid Borgå gymnasium som han skulle tillträda till hösten. Strömborg hade varit Runebergs lärjunge, och det föll sig naturligt att Runeberg inbjöd honom till sitt hem, när de träffades.³ Runeberg hade just fått det färdigtryckta psalmboksförslaget i sina händer, och Strömborg har i sina Biografiska anteckningar skildrat huru glad stämningen var med anledning därav.⁴ Runeberg hade »med glad humor» berättat minnen från sin samvaro med Lille och Stenbäck under sammanträdet i Åbo och återkom gång på gång till sin psalmbok, »än uttalande sin glädje över att den efter tre års mödor nu var färdig, än åter med högstämt allvar framhållande, att han ärligt bjudit till att få till stånd en psalmbok, som vore i allo objektiv och tillika fullt värdig sin höga uppgift. Blev man ej nöjd med den, kunde han ej hjälpa det, han hade sökt att fullgöra sitt uppdrag efter bästa förmåga och måste i medvetandet härav låta viljan gälla för verket.» Det är Runeberg, ställd på en piedestal, för att tala med Mårtenson i anförda skrift. På ett annat sätt har Strömborg berättat

² Mårtenson, *Lectoren Runeberg och andra essäer*, Borgå 1962, s. 124 f.

³ *Komm.*, s. 21 har den oriktiga uppgiften att Strömborg då ännu var skolelev.

⁴ Strömborg, *a. a.*, 4: 2, s. 206. En jämförelse mellan brevet och skildringen i Biogr. ant. uppenbarar en oklarhet i fråga om dateringen av psalmboksförslagens överlämnande till Runeberg. I Biogr. ant. heter det: »Redan söndagen den 7 juni på kvällen kunde

bergmästaren [Tengström] till Runeberg överlämna ett exemplar av hans psalmboksförslag». I brevet som bekräftar att samkvämet hos Runeberg var på söndagen berättas det: »Runeberg hade dagen förut blifvit helt och hållet fri på Psalmboks-bestyret och var vid utomordentligt glatt humör». Även oavsett brevet samtidighet förefaller uppgiften i detta vara den rimligare.

om detsamma i det ovan nämnda brevet, som var ställt till hans broder Julius: »Gubben mente att han igen satt på en annan qvist och berättade huru en 'horror' kom öfver de lärda Theologerna i Hfors, när han, till svar på deras complimenter öfver hans renlärighet förklarade att han betraktat Psalmboksfrågan helt och hållet artistiskt.» De båda berättelserna får trots olikheten i sättet att berätta anses äga samma trovärdighet, men brevet äger ett uppenbart företräde i att det direkt bevarat ett av Runeberg använt, i detta sammanhang mycket upplysande ord, nämligen »artistiskt». Ordet »artist» användes vid denna tid i större utsträckning än senare även om vitterhetsidkare »i sht med hänsyn till fulländning i fråga om formens konstnärliga utarbetning» (SAOB), och »artistisk» följde naturligtvis efter härvidlag. I ett brev till Lille något tidigare samma år hade Runeberg använt ordet »artistisk» just i fråga om psalmboksarbetet i Åbo: »Det var ett stort lif vi lefde der i små rum, artistiskt, hängifvet åt en ädel sak och fullt af vänskapens bästa skatter af förtrolighet och inbördes bistånd»⁵ Där tycks »artistiskt» betyda ungefär »på konstnärsvis», och anmärkningsvärt är att Runeberg här använt ett ord med dylika associationer.

De två uttalanden av Runeberg som ovan behandlats är, så vitt jag vet, de enda där Runeberg rent principiellt yttrat sig om sitt psalmboksarbete. Intetdera av dem har uppmärksamrats från denna synpunkt. Det sist framkomna av dem är det tidigaste och tillhör både i fråga om vad som framkallat det och om-talandet därav tiden för psalmboksförslagens utgivande. Det har kommit till i en bestämd situation och fått sin form genom Runebergs uppsåt att påpeka att detta med renlärigheten var något som föll utanför ramen för hans verksamhet i psalmbokskommittén, och när Runeberg vid återberättandet talade om den »horror» som kom över teologerna vid Runebergs besked, så är väl detta närmast att betrakta som en skämtsam gliring, framkallad av teologernas enligt Runebergs mening alltför stora nit i den rätta lärans tjänst. Även under beaktande av de särskilda omständigheter som givit Runebergs uttalande dess färg måste det betraktas som ett oförtydligt vittnesbörd om att den konstnärliga synpunkten varit en huvudsynpunkt i hans psalmboksarbete. Att den icke varit den enda är naturligt, såsom redan förut framgått av den ovan givna analysen av hans arbete.

Det andra uttalandet tillhör Runebergs sjukdomstid, men synes icke ha behov av de reservationer som man stundom måste göra i fråga om Runebergs uttalanden från denna tid.⁶ Vad Runeberg ville säga med den av honom använda bilden i uttalandet var att psalmerna i kommitténs förslag saknade den pregnans som hans egna ägde — alltså betonande av en konstnärlig egenskap som han ansåg vara bättre tillgodosedd i hans eget förslag än i kommitténs. Man har i detta sammanhang allt skäl att uppmärksamma Runebergs skildring av sitt psalmboksarbete hemma vid skrivbordet i Borgå. Man finner den i hans förstamajbrev till Beskow 1855. Runeberg hade då hunnit till den 224:e

⁵ Runeberg till Lille 2.4.1857 (HUB).

⁶ Jfr *Komm.*, s. 27. Uttalandet bör ha gjorts före 21.9.1874, då Strömborg enligt sin dagbok (se det i not 7, s. 79 omnämnda avskriftshäftet) frågade Runeberg om hans

mening om str. 5 i ps. 185, mot vilken man hade gjort anmärkningar som icke upptagits till behandling, då man gick igenom de föreslagna ändringarna i psalmen.

psalmen, alltså kommit in på den senare hälften av sitt psalmboksarbete. Sedan han först mer eller mindre skämtsamt ha talat om sin flit i arbetet, som tycktes ha överträffat hans kamraters i kommittén och den punktlighet som han fått lära sig av sin lärare, numera prosten Sadelin, fortsatte han på följande sätt:

Ja, till det yttre hoppas jag sålunda komma till rätta med mitt göromål, men huru det till den inre halten blir verkstäldt är en annan sak. I detta afseende har jag många bekymmer och anfäktas af en osäkerhet, som jag ej varit van att känna vid det lilla jag förut skrifvit. Stundom repar jag mod och tänker: det bär sig ju skäligen; en annan gång tycker jag att alltsammans är förfeladt, skralt och matt. Hvad som uppehåller mitt lynne vid allt detta är hoppet, att ändå en eller annan psalm kan utfalla lyckligare och aktas värdig att bli upptagen i andaktens tjänst. Då jag är förvissad om, att Bror med vänligt deltagande följer mina förehafvanden, ber jag att få meddela några prof af mina försök, dels bearbetningar af gamla psalmer, dels originaler, lydande under olika rubriker i gamla psalmboken. Gör blott ej stora anspråk, jag finner nogsamman att jag som knappast kan fylla små.

(Efterl. skr., 2, s. 266; efter handskr.)

Vad Runeberg här säger om sina bekymmer och en för honom ovan känsla av osäkerhet inför sitt arbete och om växlande stämningar av relativ tillfredsställelse med vad han åstadkommit och totalt utdömande av det utgör i och för sig den bästa möjliga dementi av att psalmboksarbetet var ett rutinarbete för Runeberg. »Männe ej min är litet vackrare?» frågade Runeberg enligt Strömborgs diskussionsprotokoll, när man kommit till ps. 146, hans unika trettondedagspsalm, och konstaterat att den utmönstrats och ersatts av en mera rutinmässig, författad av Runebergs kritiker J. H. Roos.

Utbytet av äldre och svårförståeliga ord mot yngre och förståeliga var för Runeberg icke uteslutande en lexikografisk angelägenhet. Under den 3 mars 1873 anför Strömborg i sin dagbok ett uttalande av Runeberg att han icke ville ändra sådana ålderdomliga uttryck av Spegel, Swedberg, Arrhenius och andra som ännu var begripliga ord. Han fortsatte (Strömborg eller avskriften har ett citationstecken i slutet): »Icke ändrar man i Tyskland Luthers uttryck, och således böra också vi visa den pietet mot de gamla, att vi ej ändra onödigtvis.» Dagboken fortsätter: Med värme och liflighet tillade han, att det är så gladt att tänka sig, att den psalm, som vi sjunga sjöngs sålunda redan för tvåhundra år sedan — att kyrkan stått orubbad (efter »orubbad» står ett citationstecken — antagligen har Strömborg velat beteckna »att kyrkan stått orubbad» som ett yttrande av Runeberg).⁷ Efter Runebergs uttalande har Strömborg inom parentes gjort en hänvisning till Runebergs psalm nr 321: 4, alltså till den strof som börjar: »Här skola våra barn också» och slutar »Och be till Herren som vi bedt». Säkerligen har Moliis-Mellberg sett rätt, när han i samband härmed gör uttalandet: »Den djupaste grunden för Runebergs religiösa konservatism låg ... i hans utomordentliga värdesättning av fromheten såsom ett fäderneärv, vilket under århundraden bestått sitt prov. Det var därför han fann en sådan trygghet, ja glädje i att få sjunga en psalm just sådan den sedan gammalt blivit

⁷ Citerat från det i not 7, s. 79 omnämnda avskriftshäftet.

sjungen. Det låg någonting mera än blott pietet bakom denna önskan, där förefanns ett verkligt religiöst behov.»⁸ »Behov» är kanske icke det mest adekvata ordet, men utan tvivel låg perspektivet bakåt i tiden mycket nära i Runebergs föreställningsvärld och icke minst för konstnären i Runeberg. Det dubbla perspektivet bakåt och framåt i tiden har givit »Vårt land» mycket av dess särprägel. Ordens själva uttrycksvärde kunde också spela sin roll. Man kan hänvisa till vad som ovan berättats om ordet »barnakoger».

Förändringarna i språket hade icke sällan gjort den gamla versformen otymplig eller metrisk felaktig. Den kunde också redan från början ha varit sådan. Behovet av rättelse eller omarbetning kunde i en mängd fall icke förbises. När även rimorden berördes härav, kunde en omarbetning komma att omfatta flera rader med vanligen nya rim. Detta nya skulle i görligaste mån ha samma innehåll som det gamla stället, och meter och rimordning var givna. Det fick icke sticka av som en klut av nytt tyg på ett gammalt kläde. Allt var här upplagt för vad man kan kalla psalmrutin, och en sådan kunde t. o. m. anses legitimerad av omständigheterna. Det visar sig att även i dylika fall Runeberg låtit konstnärliga synpunkter göra sig gällande. Som ett exempel har Söderhjelm anfört bearbetningen av den första psaltarpsalmen, nr 22.⁹ Dess andra strof löd i den gamla psalmboken:

Han skall varda allt som det trä,
Som står vid vattnet kalla:
Det sin frukt i rättan tid bär,
Hvars löf icke förfalla.
Hvad han gör, skall honom väl gå;
Men den orättvise ej så:
Som stoft skall han försvinna.

Runeberg har givit strofen följande lydelse:

Han likna skall ett träd, som står
Der friska bäckar svalla,
Hvars frukter mogna år från år,
Hvars gröna löf ej falla;
Hvad helst han gör skall framåt gå,
När de, som Gud ej akta på,
Som stoft försvinna alla.

Söderhjelm påpekar att psalmen hör till dem, i vilka Runeberg gripit jämförelsevis starkt in med sina ändringar, och att det finnes andra, där ändringarna är lindrigare »och samma skillnad som här gör sig märkbar, en skillnad som mellan en arkaistisk bildhuggares otympliga maner att forma sin tanke i sten och en klassisk konstnärs sätt att mejsla marmorn». Härtill kan tilläggas att Runebergs konstnärliga intentioner kan göra sig gällande även utanför den klassiska utmejslingens ramar, såsom när han i den citerade psalmstrofen talar om trädets »gröna» löv och därigenom ger förstärkt liv åt jämförelsen. Dessa

⁸ Moliis-Mellberg, *a. a.*, s. 257 f.

⁹ V. Söderhjelm, *Johan Ludvig Runeberg*, 2 uppl., 1929, 2, s. 311 f.

intentioner ligger ofta också bakom förkortningen av de många alltför långa psalmerna. Då kan bearbetningen lätt övergå till nyskapelse.

Ett exempel härpå erbjuder psalmen nr 68, en parafra av den 69:de psaltarpsalmen. Den gamla psalmen omfattade icke mindre än 13 strofer, Runebergs ersättningspsalm blott 4 strofer. Den gamla inledningsraden »Hjelp mig min Gud, min sorg mig qväl» med sin obrukliga form av verbet *kvälja* gjorde redan från början en omarbetning nödvändig, helst som användningen av verbet hade glidit över i andra spår, men den nya psalmens inledningsrad »Hjelp mig, o Gud, min nöd är svår» anslöt sig dock ganska nära till den gamla. Fortsättningen av strofen med delvis andra rim företer åtskilliga avvikelser både i form och innehåll från lydelsen i den gamla strofen, men man kan dock säga att den håller sig inom den gamla lydelsens ram. För att kunna förbättra de gamla bristfälliga rimmen i slutet av den: Efter min Gud jag bidar, / Medan jag detta lider har Runeberg låtit strofen mynna ut i en fråga: Hur länge skall jag lida, / När får jag frälsning bida? Efter denna bearbetade första strof följer de tre andra som tillsammans med denna utgör Runebergs psalm:

Jag vet mitt syndamått sig fyllt,
 Jag vet att jag långt mer förskyllt,
 Än du mig drabba låter;
 Min dårskap intet täcke bär,
 Min synd för dina ögon är,
 Du ser och ser den åter;
 Men alldrig är en skuld så stor,
 Att större nåd hos dig ej bor,
 Så näps mig, Herre stränge,
 Ej alltför hårdt och länge

Låt dem, som följa världens stråt,
 Ej se min nöd och fröjdas åt,
 Att du mig öfvergifver;
 Hur skall ej deras mod gå opp,
 Om den, som satt till dig sitt hopp,
 Af dig förkrossad blifver;
 Och dina troгна, Herre, spar,
 Låt dem det hopp behålla kvar,
 Att du, fast strängt du dömmar,
 Ej helt ditt folk förglömmar.

Högtlofvadt vare, Gud, Ditt namn,
 Du är ändå den goda hamn,
 Ur den mig ingen rycker.
 Vål är jag under agan böjd,
 Men prisa dig, det är min fröjd
 I all den nöd mig trycker;
 Ja, Herre, du förblir mitt hopp,
 Ditt Zion skall du bygga opp,
 Och hjälpa mig och alla,
 Som dig i tro åkalla.

Av dessa strofer är det endast den sista som man kan direkt anknyta till någon av den gamla psalmens strofer och detta främst beroende på att den är den

sista som måste, om man över huvud taget ville följa helhetskompositionen i psaltarpsalmen, innehålla en uppmaning till lovsång och ett framhävande av den trygghet man i framtiden skall vinna under Guds hägn. Visserligen lägges hos Runeberg lovsången i den psalmsjungandes mun och icke som i psaltarpsalmen och den gamla psalmen i den skapade världens: Honom lofva himmelen, jorden och hafvet, och alt det deruti röres (Psalt. 69: 35). Det senare tycker man skulle ha legat väl till för Runeberg, men det skulle i hans förkortade och sammanträngda psalm avlägsnat sig alltför långt från dess huvudlinje. De föregående stroferna visar nämligen att Runeberg ganska suveränt omvandlat psaltarpsalmens och den gamla parafrasens tema. Detta utgöres av en bön av en människa som klagar över det myckna som hon fått lida för sin nitälskan om Guds hus och Guds ära och som nu med hänvisning härtill beder att Gud skall rädda henne ur all den fiendskap som hon därigenom ådragit sig och straffande ingripa mot fienderna. I Runebergs psalm talar en stackars syndare vilken som helst som icke har något särskilt att berömma sig av utan endast kan klaga över mängden av sina synder och förlita sig på Guds barmhertighet: Men alldrig är en skuld så stor, / Att större nåd hos dig ej bor, / Så näps mig, Herre stränge, / Ej alltför hårdt och länge (str. 2). I str. 3 kommer visserligen en skymt av motivering för att Gud skulle visa sig nådig mot dem som satt sitt hopp till honom: de »som följa verdens stråt» skulle bli uppmuntrade, om Gud övergav sina trogna, men detta motiv hade en helt annan tyngd och innebörd i psaltarpsalmen och den gamla parafrasen, där det förbundits med önskan om att de otrogna skulle bliva föremål för Guds vrede och straff och utstrykas ur 'lifsens bok'. Hos Runeberg gäller de trognas bön blott »Att du, fast strängt du dömmar, Ej helt ditt folk förglömmar». Runeberg visar sig ha gått förbi både bibeltext och förlaga i de stycken som icke kunde förenas med vad som enligt hans mening var det religiöst bärande i psaltarpsalmen. Psalmen har blivit icke endast förkortad utan även omgestaltad. Den för psaltarpsalmens messianska tolkning så viktiga versen: Och de gåfvo mig galla äta, och ätika dricka uti minom stora törst har helt försvunnit ur blickfältet, och »den lidande rättfärdige», som varit subjektet i psaltarpsalmen, liksom i andra psalmer av samma slag, har fått helt avlägga sin rättfärdighetskrud och ställs fram i ömklig nakenhet inför Herran: »Min dårskap intet täcke bär, Min synd för dina ögon är». Man kan göra åtskilliga anmärkningar mot Runebergs psalm. Man kan, såsom Essen-Kihlman gjort, anmärka att den gått förbi så representativa huvudsynpunkter i psaltarpsalmen att den icke kan anses vara en parafras av denna.¹ Man kanske också vill säga att Runebergs diktion i psalmen är mestadels jämnstruken och icke gör något starkare intryck, om man icke vill tillbakavisa detta genom att påpeka att just det enkla och osmyckade är det som verkar mest äkta, när någon bekänner sin synd och skröplighet. Flera brister kan påpekas i Runebergs psalm, men det är omöjligt att se den som ett resultat av ett blott hantverksmässigt arbete. Och dock är det här fråga om en psalmbearbetning så att säga i skymundan, där Rune-

¹ Förslag till Svensk Psalmbok för De land ... granskadt av C. G. v. Essen och Ewangeliskt-Lutherska församlingarna i Finland. Alfred Kihlman, Åbo 1862, s. 53.

berg icke på något sätt markerat sin arbetsinsats. Under psalmen står det gamla (om än tivelaktiga) auktorsnamnet C. Becker.²

I psalmer där bearbetningen varit mindre djupgående kan det vara lättare att tänka på rutin. Man kan som exempel ta en annan psalmparfras, nr 108, vilken fastän med orätt tillskrivits den nyss nämnde Becker. Denna har kraftigt förkortats av Runeberg och omfattar i hans psalmboksförslag endast 5 strofer mot 11 i gamla psalmboken. Men denna gång har endast hela strofer uteslutits, och de som bibehållits svarar direkt mot strofer i den gamla psalmen. Förhållandet mellan den gamla formen och den nya kan lämpligen illustreras av strof 2 som motsvarar varann i båda versionerna. I gamla psalmboken lyder strofen: Dig, Gud! bör pris efter ditt ord, / Som hjälpa kan af nöden. / En förste är dock stoft och jord, / Och undkommer ej döden; / På den man ej förtrösta skall, / Dess hjälp hon länder dock till fall, / Då döden oss mest trycker. I denna version är det, vill man säga, tre versrader som fordrar annan formulering: r. 1 Dig, Gud! bör pris (en alltför ålderdomlig konstruktion), r. 4 (alltför ojämn i rytmen), r. 6 Dess hjälp hon länder dock till fall (olämplig och tillkrånglad konstruktion för att få rim). I Runebergs bearbetning lyder strofen: Förutan dig är ingen spord, / Som hjälpa kan af nöden: / En furste är dock stoft och jord / Och måste sjelf se döden. / På menskोगunst och menskोगmakt / Har ingen än sig tryggad lagt; / De falla lätt, de stöden. Runeberg har velat bibehålla r. 3 En förste är dock stoft och jord och behövde alltså ett rimord på 'jord', när r. 1 skulle omrangeras. Runeberg har valt ett flerstädes i psalmerna använt rimord 'spord' och fick därigenom realiter med det »pris» som enligt den gamla versionen tillkommer Gud. Det kan vara riktigt att här tala om psalmrutin, men hjälpen från denna kan anses fullt motiverad, eftersom den bidrar till att bibehålla den gamla psalmens såväl form som innehåll. Det i r. 4 insatta 'se döden' är ett bibliskt uttryck och bryter icke stilen. Slutraderna i strofen har Runeberg gjort mera svärbemästrade genom att han låtit slutraden som i den gamla psalmen var orimmad bli rimmmande. Runeberg har en viss benägenhet att göra detta i sjuradiga strofer, och vi har ovan haft ett exempel därpå i bearbetningen av den första psaltarpsalmen (nr 22). I sina egna psalmer uppvisar Runeberg exempel på båda rimsätten. När ett rim såsom här och i nr 22 tillkommit utan motsvarighet i förlagan får man väl antaga att en viss konstnärlig synpunkt anlagts, varmed icke är sagt att Runeberg utdömt saknaden av rim. Genom insättningen av rimmet har omrangeringen av strofens slutdel blivit större än den väl annars behövt bliva, men Runeberg har lyckats därmed utan stilbrott. Mot de nyinförda substantiven 'menskोगunst' och 'menskोग-

² Under egna psalmer och »originala bearbetningar» utsätter Runebergs psalmboksförslag intet auktorsnamn. Sådant saknas av naturliga skäl även under psalm som icke hade något författarnamn i de gamla psalmbokseditionerna. Men när intet auktorsnamn står under nr 22, parafrazen av den första psaltarpsalmen, som Runeberg icke brukat inräkna bland sina självständiga bearbetningar, har man dock skäl att anse detta utgöra en poängtering av hans egen arbetsinsats, efter-

som i detta fall både den tyske författaren och den svenske översättaren brukade angivas. När Runebergs psalm nr 68 infördes i den finländska psalmboken 1886, upptogs den i registret utan författarnamn. Orsaken till att psalmen icke medtogs i Tillägget i *Komm.* var att det gamla författarnamnet hade utsatts. Efter ett mera ingående studium av psalmen är jag böjd att beklaga utelämnandet.

makt' är ingenting att anmärka — det senare av dem förekommer för övrigt i den gamla psalmboken. Det appositionellt tillagda 'de stöden' kan kanske verka ha ett modernare tycke, men har motsvarigheter också i äldre språk och t. o. m. i bibeln. Den gamla psalmens sjätte strof började: På Gud förtrösta som en man, / Om du än våld skall lida. Jämförelsen »som en man» är påfallande och kännes omotiverad och har icke heller något stöd i det tyska originalet. Runeberg har ändrat första raden till »På Gud förtrösta och tag mod», men därigenom föranletts att ge de följande rimraderna formen: Han är den kämpe stark och god, / Som för din sak vill strida. Här har Gud alltså kallats en kämpe, en beteckning som icke har något stöd vare sig i Psaltaren eller den gamla psalmboken. Man kan gott säga att Runeberg här har misslyckats i sin bearbetning, men man kan icke påberda honom svagt intresse.

Vi har sett att det även i bearbetningarna långt ifrån alltid är fråga om enbart överflyttning i en mera tidsenlig form. Bearbetningen kan flyta ut på ett sätt som förvandlar den till en omarbetning eller t. o. m. till något alldeles nytt. Sådant bör, tycker man, i särskilt hög grad komma till synes i de bearbetningar som Runeberg kallat »originala» och de psalmer som han offentliggjorde som sina egna. Det är blott psalmer av dessa kategorier som Viljanen beaktat, och därför väcker det så mycket mer förundran att han säger sig ha fått intrycket att största delen av dessa psalmer är ett visserligen skickligt, men oengagerat yrkesarbete. Inom denna största del har Viljanen säkerligen inrymt de föga uppmärksammade sju psalmer som Runeberg skrev över söndagsevangelierna. Om motsvarande psalmer i den gamla psalmboken skrev Runeberg i sitt första-majbrev till Beskow 1855 att de snart sagt alla måste ersättas med helt nya över samma texter.³ Det kan vara skäl att närmare undersöka huru Runebergs arbete kom att gestalta sig, när han grep sig an med dessa psalmer.

Den första av dem, nr 201, som behandlar bröllopet i Kana, är egentligen ett specialfall därigenom att den redan före Runeberg blivit föremål för en omarbetning. Dess tyska original av Cyprianus Spangenberg utgjordes av en ren versifiering av evangelietexten i sju strofer, av vilka den sista slutade på samma sätt som denna: Diss ist das erste Zeichen zwar, / damit sich Jhesus offenbart / im Galileischen Lande. En konstlös översättning av denna versifikation finner man i svenska psalmböcker från och med slutet av 1500-talet.⁴ Den har samma textenliga avslutning. Som ersättning för denna versifikation skrev Israel Kolmodin ett århundrade senare en ny psalm där berättelsen i bibeln förutsattes som bekant och icke mycket mer än själva inledningsraderna: »Ett bröllop uti Kana stod, I galileeske lande» och hänvisningen till det där skedda undret att vatten förvandlades till vin erinrade om denna. I andra strofen nämndes att Jesus »var der sjelf till gäst». Halvtannat århundrade senare skapade Runeberg en ny psalm på den gamlas grund. Där har ordet om Jesus som gäst blivit ett huvudtema med tillämpning på livets alla förhållanden: Till sorgheus, till bröllopsfest Han kommer mildt den ädla gäst, Der blott han bjuds och kallas. Det möter så att säga i vardagsmiljö i den näst sista strofen: Kom, Jesu,

³ *Efterl. skr.*, 2, s. 265.

⁴ Först i Rostockpsalmboken 1589. E. Liedgren (*Svensk psalm och andlig visa*, 1926,

s. 255), som då icke kunde känna till denna som senare återfunnits, nämner 1594 års Stockholmspsalmbok.

kom och blif mig när, Kom i mitt tjäll det ringa och som ett hela livet omfattande perspektiv i slutstrofen: Blif här vår gäst, o Jesu god, Och nådigt med oss handla, till dess det med existensformens växling förvandlas i ett motsatt förhållande mellan värd och gäst: Tag oss som gäster upp till dig I höga brölloppsalen, — en otvungen anknytning till evangeliets berättelse. Hela tiden ligger denna som bakgrund till psalmen, utan att egentligen direkt vidröras. Sin psalm började Runeberg med »Säll den, hvars hopp till Jesum står» med anknytning till Psaltaren och åtskilliga äldre psalmer i stället för med en hänvisning till bröllopet i Kana, såsom den gamla psalmen började. Det kan låta rutinmässigt, men är i själva verket motsatsen.

I de övriga av Runebergs evangeliepsalmer där förlagan haft kvar den äldre berättande formen är naturligtvis språnget från denna till Runebergs nya form ännu större. I nr 202 om liknelsen om arbetarna i vingården återberättades denna i den gamla psalmboken i 10 strofer, vartill kom en strof om de många kallade och få utvalda och en sammanfattande slutstrof. Hos Runeberg omfattar psalmen blott 6 strofer. Av själva händelseförloppet i liknelsen är det egentligen blott momentet om dem som stod fåfånga på torget som blivit uppmärksammat. På likartat sätt förhåller det sig i den närmast följande evangeliepsalmen, nr 204, om liknelsen om den rike mannen och Lazarus. I 9 strofer redogjorde den gamla psalmen för innehållet i liknelsen och anknöt därtill tvenne strofer som innehöll den moral man kunde draga ur liknelsen. I nr 208 om liknelsen om den otrogne gårdsfogden talas det ingenstädes om någon fogde. Endast ett par rader i den andra strofen erinrar om den skillnad mellan världens barn såsom de visa och ljusets barn såsom mindre visa, varom det talas i liknelsen, liksom också i den gamla psalmen. I psalmen om den barmhärtige samariten, nr 209, får man kanske en skymt av själva liknelsen i femte strofen, där det heter: Det är din nästa, som du ser; / Så följ då ordets lära / Och skynda, der han ligger ner, / Att honom hjälp beskära. »Ordets lära» kan man också anse syfta på liknelsens moral: Gack, och gör du sammaledes. Denna återges i den gamla psalmen i den 10 strofen, sedan liknelsen återberättats i 8 strofer. Den därpå följande psalmen, nr 210, har ingen motsvarighet i den gamla psalmboken och kan därför i detta sammanhang förbigås. Psalmen nr 212 behandlar liknelsen om tjänaren som var skyldig sin herre tiotusen pund och som, då han fick sin skuld efterskänkt, skoningslöst utkrävde vad hans medtjänare var skyldig honom. Av händelseförloppet har Runeberg bibehållit föreställningen om en räkenskapsdag som en gång skall komma och låtit förhållandet till medtjänaren blott komma till uttryck i den försäkran om överseende mot andra som psalmens »jag» utlovar, om han befrias från sin skuldbörda.

Runeberg förutsätter i sina evangeliepsalmer att evangeliets text är väl bekant, och när han hänvisar till den är det för att understryka något, icke för att berätta — alltså i likhet med den som predikar över texten. Det gemensamma för all dylik textutläggning är att vad som har berättats i texten flyttas in i en nutida miljö och tillämpas på nutida personer eller förhållanden. Så har också skett i de psalmer som här har varit tal om. I liknelsen om arbetarna i vingården talas det om dem som stod sysslolösa på torget. Runeberg har i sin psalm ersatt detta palestinska småstadstorg med »verldens torg» och har gjort det redan i psalmens begynnelserad för att därmed oförtydligt giva till känna att

vad som säges i psalmen gäller oss alla och envar. Även psalmen om den rike mannen och Lazarus börjar med en generalisering: Bort, verld, med all din ståt och prakt, Som själens ro förtager. Också psalmen om den otrogne gårdsfogden börjar med ett omfattande svep och talar om »dem till jorden höra». Och som vi sett kom i psalmen om bröllopet i Kana textens lokalisering och berättelse nästan alldeles bort.

Med denna generalisering har också följt att Runebergs evangeliepsalmer på ett helt annat sätt än motsvarande gamla vänder sig till läsaren eller församlingen. De börjar ofta med en fråga eller ett utrop, t. ex. »Hvad vilje vi (nr 202), Bort, verld (nr 204), Hur ofta spörjs ej (nr 208), Hvad skall då bli (nr 212). När Runeberg i nr 209 börjar med frågan »Hvem kallar du din nästa här» är denna icke identisk med den lagklokes fråga »Ho är min nästa» utan framställd av psalmförfattaren själv. I nr 204 som börjar med utropet »Bort, verld» har denna karaktär av tilltal t. o. m. gjort psalmen mera retorisk än Runebergs vanliga stil i psalmerna. Så börjar den näst sista strofen av denna psalm med ett utrop »Ve sådan fröjd», och detta följes i fortsättningen av strofen av andra utrop av samma art »Ve sådan lust», »Ve sådan glans». Den livliga förkunnelsekaraktär som man ofta möter i Runebergs evangeliepsalmer har också fört med sig ett livligare drag över användningen av de personliga pronomena. Det mera allmänt sagda övergår gärna att sättas i relation till ett »vi» eller »oss», och de gamla psalmernas »vi» kan koncentreras i ett mera närgånget »jag». Allt sådant ger stilistiskt sett en annan karaktär åt Runebergs parabelpsalmer än åt de gamla. Runeberg har i dessa psalmer gått så långt från sina förlagor att stundom endast den förutsatta gemensamma parabeltexten utgör den förbindande länken. Även moralen av liknelsen är icke alltid densamma. Runebergs psalm över liknelsen om den otrogne gårdsfogden handlar till större delen om skillnaden mellan jordiska och förgängliga skatter och himmelska och oförgängliga.

Därmed föres vi över till det gamla särskiljandet av efterlikning och invention. Rutinen och hantverket har stannat inom efterliknelsens kategori. Men när man såsom är fallet i Runebergs parabelpsalmer har tagit steget ut från denna, då har den skapande kraften trätt i verksamhet. Men denna var i detta fall begränsad av genrens fordringar. Huru väl Runeberg uppfyllt dessa, visas icke minst därav att man ansett sig vara berättigad att tala om hantverk. Förhållandet mellan den gamla och den nya psalmen är visserligen komplicerat. Båda utgår från samma bibeltext, men med den skillnaden att den gamla psalmen refererar denna och den nya psalmen förutsätter att den är bekant. En följd härav har blivit att den nya psalmens författare har kunnat röra sig mera fritt inom textens ämnesområde och därigenom, såsom redan är påpekat, kunnat giva sitt ämne en subjektivt livligare form. Men samtidigt har Runeberg velat hålla sig inom de gamla psalmernas vanliga ordförråd. Det är främst genom reflexionernas art och därav betingade satsform som den nya psalmen avviker från den gamla. När därtill kommer att den metriska formen är densamma som i de gamla psalmerna, kan för den som blott har i minnet ett allmänt intryck av dessa lätt uppstå föreställningen att Runeberg alltigenom gått i de gamla psalmernas spår. Om man då talar om hantverksarbete, har man förbisett det väsentliga i Runebergs arbete med dessa psalmer. Men man har samtidigt

utan att avse det givit ett erkännande åt Runebergs skicklighet att ikläda det nya en form och ett snitt som tillät det att inpassas inom den gamla psalmbokens ram utan att intrycket av en bevarad helhet stördes. Att detta avvägande mellan gammal form och delvis nytt innehåll kunde vara förknippad med bekymmer och osäkerhet, varom det talas i det ovan citerade brevet till Beskow, förefaller tämligen naturligt. Av sina evangeliepsalmer skickade Runeberg i avskrift med fyra (nr 201, 202, 209, 212) i sitt brev.

Det hade varit intressant om man hade kunnat jämföra Runebergs behandling av evangeliepsalmerna med Wallins. Men Wallin hade friare händer än Runeberg och har ansett sig kunna helt förbigå de gamla psalmerna av detta slag. Men den bland botpsalmerna placerade nr 256 Mitt skuldregister när jag vill, o Gud! beskåda har han medtagit och givit plats bland psalmerna om omvändelsen (nr 189). Psalmerna tillhörde de »nya» psalmerna i 1695 års psalmbok och förutsatte att liknelsen om tjänaren som var skyldig sin herre tiotusen pund var bekant för den som sjöng den. Den är alltså uppbyggd på samma sätt som Runeberg tillämpat vid bearbetningen av de gamla evangeliepsalmerna. Wallin och Runeberg har blott gjort smärre formella ändringar i den, varvid Runeberg mera ofta låtit den gamla texten kvarstå.

Vid Runebergs behandling av evangeliepsalmerna kan man komma att tänka på vad dansken Aage Kabell i ett oppositionsinlägg vid en disputation av en avhandling om poesiens mission kallat »Betvingelse af Stoffet».⁵ Just i bemästrandet av stoffet synes mig en avgörande synpunkt ligga, när man vill bedöma Runebergs psalmdiktning. Själva liknelseformen kan ge anledning att tala därom, då liknelsen slutar med en moral eller tolkning. Runeberg har i så fall förstärkt denna kompositionsform med att låta sin parabelpsalm börja med en fråga, vilket ingen av motsvarande gamla psalmer gör, en fråga som kräver ett svar. Andra börjar med ett utrop som behöver tydas och förklaras. Särskilt upplysande är ett studium av psalmen nr 209 Hvem kallar du din nästa här. Såsom redan har påpekats har denna fråga icke samma innebörd som den liknande fråga som förekommer i liknelsens text. Och Runeberg nöjer sig icke med denna sin fråga utan fortsätter att fråga, och dessa frågor fyller helt de två första nioradiga stroforna. Svaren fyller sedan de tre nästa stroforna, och bakom dem skymtar idéhistoriska tidsgestalter som Lidner, Schiller och Geijer.⁶ I slutstrofen samlas sedan bibelns och de gångna tidernas vittnesbörd och mynnar till sist ut i vad man kan kalla bonden Paavos livsvisdom:

Men ensam går,
Och utan spår
Och utan vän
Försvinner den,
Sig sjelf blott har till nästa.

Sista raden är en poetisk paradox av första ordningen. Psalmerna rymmer flera fina detaljer, men främst är det väl dock kompositionen som förvandlat en gammal oanvändbar psalm till ett levande vittnesbörd om att »störst är kärleken».

Runebergs psalm fick här en helt annan slutsammanfattning än den gamla evangeliepsalmen hade haft. Men Runebergs analysering och bemästrande av

⁵ *Danske Studier*, 1946-47, s. 118 f.

⁶ *Komm.*, s. 145 ff.

ett stoff kunde också leda fram till bättre nyansering och därmed till bättre precisering av själva kärnpunkten. Så har skett vid hans behandling av den gamla psalmen nr 279. Denna utgjordes av Jacob Boëthius' psalm Menn'ska, äst du så högfärdig, som var införd under rubriken Emot Högfärd. Runeberg underkastade denna en lättare bearbetning och införde denna i sin renskrift. Men han kände sig tydligen icke nöjd med det sätt varpå den gamla psalmen hade framställt människans övervärdering av sig själv och skrev därför en egen psalm över detta ämne som ju varit det innersta problemet i Kung Fjalar. Denna psalm införde han i sin renskrift vid sidan av bearbetningen och hänsköt alltså till sina medkommitterade valet dem emellan.⁷ Det är inte så en rutinskrivare bär sig åt. Han skulle ha nöjt sig med bearbetningen. Psalmens sista strof kan lämna en lärorik belysning av de olika versionerna. Den löd i Boëthius' version:

Har du, med din högfärd leda,
Uppväckt Herrans vredsamhet;
Med sann bättring, gör dig reda:
Lär av Jesu ödmjukhet.
Späk din kropp, sök själens föda,
Att hon svälter ej till döda.

I Runebergs bearbetning hade den följande lydelse:

Har du med din högfärd lede
Pröfvat Guds långmodighet,
Vänd med bättring af hans vrede,
Lär af Jesu ödmjukhet;
Låt din vandel vittne bära
Att i honom är din ära.

Sin egen psalm lät Runeberg sluta på följande sätt:

Ödmjukt sinne gif oss, Herre,
Redlig håg och vilja god,
Så mot större som mot smärre
Frimod, saktmod, tålomod!
Dig allt lof må vi hembära,
Dig allena vare ära.

Ingen kan misstaga sig på att det är både mannen och skalden Runeberg som här talar. Men det är lärorikt att iakttaga att strofens slutrader har ett visst sammanhang med slutraderna i bearbetningen. Endast att dess *Soli deo gloria* där har fått en monumentalitet som bearbetningen saknar. Konstnären har haft friare händer. Psalmbokskommittén löste valet mellan versionerna på det sättet att den intog Runebergs bearbetning av den gamla psalmen på dennas gamla nummer och beredde plats för Runebergs nya psalm genom att utesluta den gamla litaniapsalmen nr 296. Den fick därigenom plats bland bönepsalmerna, vilket var en nödfallsåtgärd och också blev föremål för kritik.

Dödspsalmen nr 382 Jag tager farväl, jag bjuder godnatt kommer ingen att tänka på rutin. Också Viljanen har vitsordat dess originalitet.⁸ Det kan vara skäl att även i detta sammanhang stanna inför den. Psalmerna vill ge uttryck åt en döendes snabbt växlande tankar och böner och har därigenom kommit utan-

⁷ *Komm.*, s. 197 f.

⁸ Viljanen, *a. a.*, s. 335.

för den gängse psalmgenren. Runeberg har själv bekräftat detta. »Den är ej som andra pss. vanligen», har Strömborg noterat att han sagt, när de tillsammans gick igenom de gjorda anmärkningarna mot psalmen.⁹ Han tillade: »Den kastar om flere gånger för att beteckna att det är på slutet med den döende». — »I dödens stund finnes ej en sådan logik som i lifvet.» — »Tankar vexla och gå emellanåt så och emellanåt så.» Här möter en psykologisk realism av ett, får man väl säga, för en svensk psalmförfattare dittills okänt slag. Runeberg har varit medveten om att han gått utanför den normala psalmstilens ramar, men ansett att det exceptionella i vad som psalmen skildrade kunde anses motivera avsteget från det vanliga även i stilen. Om detta varit fullt medvetet för Runeberg, när psalmen koncipierades, är svårare att bedöma.

Psalmen slutar med att skildra uppståndelsens under: Jag vet det förgås ej det lefvande frö, / Fast neder i jorden det myllas, / Det sofver blott vinteren öfver; / Och vårsolen kommer med värmande ljus / Och väcker upp lifvet ur mörker och grus. / O Jesu, min sol! / Du väcker mig, du, och du söfver. Såsom Hedvall framhållit är ljussymboliken ett framträdande drag i Runebergs psalmer,¹ men för att kalla Jesus sol kunde han stödja sig på gammal psalmtradition, såsom visas av samma tillrops användning i den gamla psalmbokens översättning av Gerhardts aftonpsalm nr 375: 2 Min sol, o Jesu!-visa. Men hänvisningen till vårsolen som konkretiserar symboliken är ett runebergskt inslag i bilden. På likartat sätt hade han använt ordet i den sång som han skrev till professor A. J. Lagus jordfästning 1831. Det heter där: Isen smälter, källan tiner, / Först der Nådens vårsol skiner; / — Först hos Gud kan dufvan nå / Palmens gren att hvila på.² Som kommentaren anger, företer stället här likhet med en motsvarande skildring i Prudentiushymnen *Jam moesta quiesce querela*, vars översättning Runeberg i sitt förslag övertagit från den wallinska psalmboken. Där säges det att det höstliga kornet når sin fullbordan »vid vårsolens blickar». Det är med romantiken som vårsolen börjar övergå från det meteorologiska området till det poetiska, och det är nog icke bara en tillfällighet att man först möter ordet i sådan användning i Phosphoros' första häfte, där Hedborn meddelade en översättning av Prudentiushymnen i delvis mycket svassande romantisk stil. Han talar där om »en gyllene gröda» (ett uttryck som Wallin bibehållit) som uppstiger »vid vårsolens hyllande lågor». Tideström har säkerligen med all rätt ställt Runebergs ljussymbolik i förbindelse med besläktade tankegångar hos filosofer och författare som var samtida eller nästan samtida med skalden själv och därvid nämnt Herder och Schelling.³ Till de av Hedvall nämnda psalmerna där Runebergs ljussymbolik särskilt kommer till synes har han tillagt nr 147 Han på korset, han allena och pingstpsalmen nr 179.⁴ I den förras fjärde strof hade Runeberg sammanställt Kristi kärlek med solen som lyser över både ond och god och månen som ger ljus åt själva natten. Strofen hade väckt kritik. Moberg hade opponerat sig: »Huru kan det falla någon in att jemföra Jesus Kristus med liflösa ting, såsom solen och månen eller ställa deras kärlek i bredd med hans? Det är nämligen här icke

⁹ *Komm.*, s. 271.

¹ *Historiska o. litteraturhistoriska studier*, Hfors 1935, s. 35 f.

² *Saml. skr.*, 2, s. 145.

³ G. Tideström, *Runeberg som estetiker*, Hfors 1941, s. 442 ff.

⁴ G. Tideström, *a. a.*, s. 520.

en liknelse blott, utan en verklig jmförelse», och Stenbäck uteslöt strofen i sitt psalmboksförslag. I kommittéförslaget 1868 uppträdde strofen i omarbetad form, där de senare leden i jämförelserna var bibehållna i Runebergs formulering, men där i de förra leden solen var ersatt av »fadershjärtat» och månen av »kärleken i modersbarm» och formuleringen ändrad i överensstämmelse därmed. Det var denna troligen av Topelius omarbetade strof som gav Runeberg anledning att inför Strömborg förklara att i denna form var strofen »trivial» (inom citationstecken hos S.). Fader och moder var trängre begrepp som han ej här skulle ha velat begagna. Strömborg fortsätter med ett 'Hvem vet' och så inom citationstecken »Kanske solen hyser mera kärlek än allt på jorden.»⁵ Man studsar inför uttalandet, om man icke erinrar sig att för de samtida naturfilosoferna var ljuset något andligt, materiens gräns mot det andliga.⁶ Solen, uppfattad såsom idel ljus, tillhörde icke fysiken utan metafysiken. Runebergs ljusymbolik var en integrerande del i hans livsåskådning och icke bara ett poetiskt smycke, och därför kunde den också finna en plats i en psalm med så centralt ämne som Han på korset, han allena. Att Runeberg gav den plats där är också ett tecken på hur engagerad han var, när han skrev denna psalm. Därmed följde också den konstnärliga inspirationen.

Det är svårare, som man lätt förstår, att få ett intryck som leder till konstnärlig uppskattning av sådana psalmer av Runeberg, där skalden själv tycks ha försvunnit bakom den traditionella psalmformen. Det kan då ligga nära till hands att tänka på hantverk och rutin, särskilt om man icke gjort sig mödan att närmare undersöka huru Runeberg kommit fram till denna form som verkar så traditionell. Att den gjorde det var för Runeberg ett tecken på att han hade fyllt den uppgift som hade förelagts honom. Vi har sett åtskilliga exempel på huru mycket arbete det poetiska bemästrandet av stoffet kostade honom, innan han kunde kläda det i en genremässig form. Han lyckades i så stor utsträckning därmed att en eftervärld som icke gjort sig förtrogen med den gamla psalmbok som enligt den givna instruktionen var Runebergs rättesnöre frestats att antaga att det blott rörde sig om ett habilt rutinarbete. Det är självklart att i ett arbete av denna art som bands av en instruktion att den gamla gestaltningen skulle bibehållas i största möjliga utsträckning det icke skulle bli mycket rum för rent personliga inslag. Man blir snarast förvånad över att man kan konstatera så många sådana som fallet är.

Vid en undersökning av Runebergs intentioner i sitt arbete kan Strömborgs protokoll över Runebergs antikritik i åtskilliga fall giva en vägledning. Men man får begagna det med åtskillig försiktighet. Redan sjukdomen gjorde Runeberg mera stingslig och sårbar för kritik än han skulle ha varit under sina friska år, fastän han även då visade uppenbar lust att slå igen, om han kände sig attackerad. Det var blott i undantagsfall som Runeberg ville tillmäta en förslagen ändring något värde, och han gör det aldrig med tack för god hjälp. En air av oantastlighet intog han, då han spydigt frågade »Gäller det korrigerings af en kria?», då Stenbäck och psalmboksförslaget 1868 ändrat konstruktionen *hava lit för någon till sätta lit till någon* i raderna »Och så för verlden mer Ej hafva lit» i ps. 381. SAOB känner ej till den runebergiska konstruktionen,

⁵ *Komm.*, s. 100.

⁶ G. Tideström, *a. a.*, s. 453.

och av allt att döma har den icke heller varit bruklig. Detta är emellertid ett låt vara karakteristiskt undantagsfall. Vanligen återgick ändringarna på en skiftning i betraktelsesättet. Runeberg brukade då karakterisera dem som »dumma» eller som ett uttryck för en pietistisk åskådning som han icke delade. Men han kan också peka på sammanhanget i psalmerna. Vid genomgången av psalmen nr 381 påpekar han t. ex. att hans uttryck i str. 7 »frid och glädje» passar bättre än ändringen »i lif och död» till de uttryck »på glädje tro» och »sig sätta ned till ro» som han hade använt i femte strofen, och vid str. 2 av ps. 379 anmärker han att när man ville ersätta »död och dimma» med »natt och dimma», man icke hade beaktat att »död» utgör motsatsen till »fägring», liksom »dimma» till »ljus», i den föregående raden »Men denna fägring, detta ljus». Argumenteringen visar huru noggrann Runeberg varit att fylla det krav på ett konstnärligt betingat helhetsintryck som han ställde på sina psalmer, och av allt att döma är det här icke fråga om någon efterhandskonstruktion. Man skulle här utan vidare kunna citera vad Tideström skrivit om en episod i Hanna: »Man kan här som så ofta annars se, hur noga beräknade och minutiöst utarbetade Runebergs dikter äro.»⁷

Vanligen är Runebergs antikritik formulerad allmännare: han kan då säga att hans uttryck eller hans psalm är »vackrare». Sina egna aspirationer som psalmdiktare har Runeberg givit ett uttryck, när han sade om sin slutstrof i ps. 381: »Det är så enkelt och naturligt». I jämförelse med den av Stenbäck omvandlade och av den senare kommittén upptagna versionen av strofen är den det också.⁸ Man kunde som signatur för Runebergs psalmdiktning över huvud taget använda just dessa ord: enkel och naturlig, egenskaper som har djupa rötter också i Runebergs profana diktning och som ständigt bör ha varit ett verksamt skydd mot allt som skulle kunna betecknas som rutin. Stenbäck hade mera av sådan i den av honom omarbetade strofen. Det var denna enkelhet och naturlighet som var huvudkomponenten i den poetiska realism som satte sin prägel på Runebergs psalmdiktning och som kom den i väsentligt grad att skilja sig från Wallins. Detta har i fråga om bearbetningarna betonats av Liedgren som därvid utgått från Viktor Rydbergs ovan (s. 73) omnämnda uttalande om dessa.⁹ Men detsamma gäller även om Runebergs egna psalmer och gör att de kan anses som representativa för en förnyelse av den svenska psalmstilen, särskilt såsom denna representerades av Wallin.¹ Ett arbete sådant som Runebergs psalmboksarbete krävde icke i och för sig något utvidgat register. Ju mera det höll sig inom sin genres hävdvunna rāmärken, dess bättre. Men inom dessa rāmärken skapade Runeberg och gav uttryck för sin personliga uppfattning av det kristna budskapet. Det kan anses som betecknande att det var Runebergs pingstpsalm nr 185 Hvi stängs så hårdt ditt hjertas port som gav Runeberg anledning att likna en hans egen psalm vid en laddad bössa och en av kommittén ändrad vid en utskjuten sådan. Psalmen hade på det hela taget accepterats av Stenbäck och kommittén, men man hade gjort en del ändringar som tagit bort det mera personliga som återspeglades i Runebergs diktning och

⁷ G. Tideström, *a. a.*, s. 510.

⁸ Jfr *Komm.*, s. 268.

⁹ E. Liedgren, *Den svenska psalmboken*, 7 uppl. 1952, s. 82 f.

¹ Jfr E. Hörnström i *Studier tillägnade Anton Blanck*, s. 191, 195.

låtit psalmen mera ansluta sig till dogmatikens psykologi. Runeberg ville ej böja sig för de dogmatiska skälen och inför utsikten att det temperamentfulla i psalmen skulle utsuddas grep han till bilden av den laddade bössan. Psalmen tillhör icke de för Runeberg mest karakteristiska, men inför faran att något personligt präglat skulle borttraderas griper Runeberg till vapen.

Vad som här sagts om Runebergs förhållande till psalmboksrutinen är naturligtvis icke ensamt utslagsgivande vid bedömandet av de olika psalmernas kvalitet och värde. Frihet från tradition gör icke en psalm bättre i dess egenskap att vara just en psalm. Den kan i stället ha gjort den mindre ägnad för dess avsedda egenskap att utgöra ett led i en kristen församlings av traditionen präglade gudstjänst. Vad som kan ha tillagts den i dess värde som konstnärlig skapelse kan ha förminskat dess värde som psalm. Samtida kritik ifrågasatte mer än en gång om så icke skett med vissa av Runebergs psalmer. Den litteraturhistoriska kritiken synes ha varit fri från alla funktionalistiska synpunkter, vilket den måhända har rätt till, men därvid underlätit både att uppmärksamma och understryka under vilka säregna omständigheter Runebergs psalmer tillkommit. Det är dessa som ger själva klaven både för hans arbete och vårt bedömande av detta. Att beteckna huvuddelen av Runebergs arbete som »kyligt», eller »svalt», vilket i detta sammanhang väl får anses vara liktydigt med: oengagerat, opersonligt är uppenbart vilseledande. Det har vid närmare undersökning visat sig att vad vid en kursiv genomläsning haft tycke av opersonligt rutinarbete varit resultat av en nyskapande verksamhet som skett under beaktande av den för psalmboksrevisionen gällande regeln att så mycket av det gamla som möjligt var skulle bibehållas. Därvid vek de konstnärliga synpunkterna icke ur blickfältet. Med gott samvete kunde därför Runeberg inför sitt avslutade psalmboksarbete påstå att hans sätt att se på detta hade varit »helt och hållet artistiskt». Man måste säga att andra och mycket personliga synpunkter hade gjort sig gällande också för Runebergs del. Men det var den konstnärliga som han för sin del ensam ville stå för.